

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Jurgita Radeckienė

Edukologijos fakulteto, neakivaizdinio skyriaus,
edukologijos magistrantūros (NEMM-7), vaikų teisių apsaugos vadybos specializacijos
studentės

**SEKSUALINIS SMURTAS PRIEŠ JAUNESNIOJO MOKYKLINIO
AMŽIAUS VAIKUS IR JO PREVENCIJA**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
doc. dr. Lidiya Ušeckienė
Konsultantas
doc. dr. R. Paulauskas

Šiauliai, 2009

Darbas originalus J. Radeckienė
(*studento parašas*)

TURINYS

SANTRAUKA	
SUMMARY	
ĮVADAS.....	3
1. SEKSUALINIS VAIKŲ IŠNAUDOJIMAS	7
1.1. Tarptautiniai ir nacionaliniai dokumentai, susiję su vaikų seksualiniu išnaudojimu.....	7
1.2. Vaikų seksualinio išnaudojimo samprata	9
1.3. Seksualinio vaikų išnaudojimo paplitimas užsienio šalyse bei Lietuvoje.....	11
1.4. Seksualinio vaikų išnaudojimo raiškos ypatumai.....	13
1.5. Vaikystėje patirto seksualinio smurto pasekmės.....	15
2. PREVENGINIO DARBO ORGANIZAVIMAS MOKYKLOJE.....	17
2.1. Prevencinės veiklos tikslas, lygiai ir veiksmingumas.....	17
2.2. Įvairūs prevencinių renginių metodai ir rūšys.....	21
2.3. Klasės auklėtojo vaidmuo vykdant prevenciją.....	23
2.4. Seksualinio smurto prieš vaikus prevencija mokykloje.....	25
2.4.1. Socialinių ir saugumo įgūdžių lavinimas.....	26
2.4.2. Vaiko teisių mokymas.....	28
2.4.3. Tėvų švietimas ir tėvystės įgūdžių skatinimas.....	30
3. TYRIMO EIGOS, METODIKOS IR IMTIES CHARAKTERISTIKA.....	32
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	32
3.2. Pedagogų anketinės apklausos rezultatai ir jų analizė.....	34
IŠVADOS.....	57
REKOMENDACIJOS.....	59
LITERATŪRA.....	60
PRIEDAI.....	64

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Pasikeitus politinei situacijai Lietuvoje, vis dažniau pradėjo iškilti į viešumą vaikų prievartos atvejai. Deja, bandymai išspręsti šią problemą ilgą laiką buvo be atsako – valdžia ir visuomenė netikėjo, kad Lietuvoje vaikai gali patirti seksualį smurtą. Ir tik visai neseniai Lietuva paseke kitų valstybių pavyzdžiu, ir pripažino, jog vaikų smurtas yra paplitęs reiškinys (Grigutytė, Radušis, Kasperavičiūtė ir kt., 2002).

Nors seksualinės prievartos prieš vaikus tyrimų Lietuvoje, palyginus su Vakarų šalimis, nėra daug, o esantys ne visi pasižymi išsamumu bei patikimumu, jų pateikiami rodikliai taip pat gana įvairūs. Lietuvoje ištirta, kad nuo 6 iki 62 procentų moterų ir nuo 3 iki 31 procentų vyrų vaikystėje yra patyrę seksualinę prievartą. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, nuo seksualinės prievartos 2006 metais nukentėjo 183 vaikai, o 2007 metais - 219. Pareigūnai teigia, kad užfiksuota yra tik labai maža tokių nusikaltimų dalis (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Prievartos mastą prieš vaikus nustatyti sunku, nes vaikai dažniausiai seksualinę prievartą patiria jiems artimoje aplinkoje, todėl teisėsaugos institucijoms pranešama gal tik apie penktadalis seksualinės sprievartos atvejų. Vaikai bijo pasakyti apie patirtą ar patiriamą smurtą, dažniausiai tyli ir kenčia (Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, 2000). Taigi, patiriama seksualinė prievarta lieka neatskleista, o smurtautojai nenubausti. Vis dažniau apie tai prabylant žiniasklaidai ir šviečiant tėvus bei specialistus, po truputį keičiantis visuomenės nuostatoms, išaugo įtariamų nuo seksualinės prievartos nukentėjusių vaikų skaičius.

Pastaruju metu daug kalbama apie seksualinį smurtą bei jo pasekmes. Anot D. Selmistraitienės (2003), seksualinė skriauda yra viena skaudžiausių skriaudos formų. Su ja susiduria ir mergaitės, ir berniukai, ir paaugliai, ir jaunesni vaikai. Tyrėjai ir žiniasklaida nemažai dėmesio skiria vaiko nepriežiūrai, patiriamam smurtui ir išnaudojimui, tačiau šie žalingi vaiko teisių pažeidimai ir toliau egzistuoja namuose, mokykloje ir kaiminystėje (Prokopčik, 2002). Taigi, seksualinis išnaudojimas kelia pavojų mažamečių vaikų, mokinių raidai, jų saugumui, sunkina mokyklų ir kitų su vaikais dirbančių institucijų darbą. Todėl mokyklose didėja socialinis ir psichologinis nesaugumas, kuris daro neigiamą įtaką psichologiniam mokyklos klimatui, tarpasmeniniams mokinių, mokytojų ir tėvų santykiams, neigiamai atsiliepia pažangumui, drausmei.

Norint užkirsti kelią seksualiniam išnaudojimui, reikia diegti daugiau prevencinių - tiek šviečiamųjų, tiek ugdomųjų, tiek teisinių priemonių. Remiantis tuo, kas pasakyta, būtina sukurti veiksmingą seksualinės prievartos prieš vaikus prevencijos priemonių sistemą, kuri ribotų

neigiamą socialinės aplinkos įtaką, įvairius socialinius neigiamus reiškinius, sąlygojančius seksualinės prievartos prieš vaikus atsiradimą bei su šiais reiškiniais susijusias vaiko asmenybės

pažeidimo apraiškas. Vadinasi, prievartos mažinimas ir nusikalstamumo prevencija – tai vienas svarbiausių visuomenės uždavinių. Todėl, siekiant ginti vaiką nuo prievartos, sukurta daug tarptautinių ir nacionalinių prevencijos programų bei įstatymų, koncepcijų, direktyvų, kuriais galima remtis kaip įrodymais arba net naudoti kaip šaltinius, reikalaujant, kad vyriausybės apsaugotų piliečius nuo seksualinio smurto.

Nemažai atlikta užsienio tyrimų, analizuojančių seksualinio išnaudojimo reiškinių. Jungtinėse Amerikos valstijų mokslininkas D. Finkelhor (1994) sukūrė „traumatologinį modelį“, kuris skirtas ilgalaikėms vaiko seksualinės prievartos pasekmėms paveikti. Williams L.M. (1994) atgaivino moterims prievartos prisiminimus su dokumentiniu seksualinio persekiojimo duomenų archyvu. D. M. Elliot ir J. N. Briere (1994) Kalifornijoje atliko bendrą populiacijos tyrimą. Šiuo tyrimu atskleidė uždelsto seksualinio išnaudojimo prisiminimus bendros populiacijos sluoksniuotą atsitiktinę intimi. Šiaurės Amerikos mokslininkų A. J Sedlack. ir D.D. Broadhurst (1996) tyrimo darbai šia tema atkreipė visuomenės dėmesį į tai, kad neįgalūs vaikai dažniau rizikuoja tapti seksualinio išnaudojimo aukomis. Prevencinių programų įgyvendinimą mokyklose tyrė N. Gilbert (1988). Jis teigia, kad švietimo ir prevencinės programos buvo įgyvendintos, bet jos nebuvo iki galo sėkmingos. Mokslininkas pateikė išvadą, kad daugelis seksualinio švietimo ir prevencijos programų yra vykdomos neatlikus atitinkamų tyrimų, kurie sąlygotų jų efektyvumą.

Lietuvoje nėra atlikta daug išsamių tyrimų, susijusių su seksualinio smurto reiškiniu bei jo prevencija. V. Blažys (1999) pateikė psichosocialinius ir neseksualinius seksualinės prievartos požymius. Autoriaus nuomone, vaikai dažnai slepia, jog yra patyrę seksualinę prievartą, ir niekam apie tai nepasakoja. Seksualinio išnaudojimo problemą nagrinėjo N. Grigutyte (2003). Ji analizavo visuomenėje egzistuojančias klaidingas nuostatas dėl vaikų seksualinės prievartos. D. Selmistraitienė (2003) savo darbuose analizavo seksualinės skriaudos atvejus mūsų visuomenėje. Nemažai darbų apie vaiko teisių apsaugą Lietuvoje yra parašę G. Sakalauskas (2000), Ž. Jonynienė (2006), A. Juodaitytė (2006). Taigi, Lietuvoje yra tyrimų apie seksualinio smurto priežastis, pasekmes ir padarinius, tačiau pasigendama tyrimų apie prevencijų veiklą mokyklose ir jų efektyvumą.

Tyrimo problema. Seksualinis smurtas žaloja vaikus, kenkia jų sveikatai ir mokymuisi, neigiamai veikia mokyklos psichologinį klimatą. Seksualinis išnaudojimas neužtikrina vaiko teisės saugiai gyventi ir augti. Taigi, seksualinio smurto prevencija mokykloje yra aktuali visai visuomenei, todėl ji remia įvairias kovos su šiais reiškiniais priemones. Šioje srityje vykdomos DAPHNE ir STOP programos: „Dingusių vaikų paieškos centrų tinklas“, „Nuostatų dėl vaikų apsaugos ES valstybėse analizė“, „Vaikų pornografijos pašalinimas iš Interneto“.

Daug projektų, prevencijos programų įgyvendino „Vaiko namas“: „[Kompleksinių paslaugų nuo seksualinės prievartos ir kitų smurto formų nukentėjusiems vaikams ir jų šeimos nariams](#)“.

[teikimas, bendradarbiaujant su socialiniais partneriais“](#), „Kartu prieš prievartą“, „Pepė“ -

Pabandyk efektyviai pasipriešinti prievartai ir kt (http://www.children.lt/?_nm_mid=TUN3ekxEQXNNQ3d3&_nm_lid=0&session=no).

Tačiau nėra atlikta tyrimų Mažeikių mieste, kurie parodytų vykdomą prevencinę veiklą mokykloje, saugančią jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus nuo seksualinio išnaudojimo.

Tyrimo objektas – seksualinis smurtas prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevencija.

Tyrimo hipotezės:

- Tikėtina, kad pedagogai, vykdančys seksualinio smurto prevenciją prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, suinteresuoti prevencinės veiklos sėkme, turi žinių ir motyvacijos, geba išryškinti svarbiausias prevencinės veiklos kryptis.
- Pegogų požiūriui į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją turi įtakos jų amžius, darbo stažas, išsilavinimas ir kvalifikacinė kategorija.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti pedagogų požiūrį į seksualinio smurto raišką ir atskleisti vykdomą prevencinę veiklą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus.

Tyrimo tikslui įgyvendinti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) Išanalizavus mokslinę literatūrą bei tarptautinius ir nacionalinius dokumentus, apibrėžti seksualinio smurto sampratą, paplitimą, raišką, pasekmes ir jo prevenciją.
- 2) Išsiaiškinti seksualinio smurto prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus raišką ir prevenciją mokykloje.
- 3) Fiksuoti, kaip skiriasi pedagogų požiūris į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją, atsižvelgiant į amžių, darbo stažą, išsilavinimą ir kvalifikacinę kategoriją.
- 4) Atskleisti pedagogų nuomonės ypatumus apie prevencinės veiklos efektyvumą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą.
- 5) Remiantis tyrimo rezultatais, suformuluoti išvadas ir pateikti rekomendacijas.

Tyrimo metodologija. Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro humanistinė asmenybės teorija. A. H. Maslow (2006) teigia, jog meilė yra pamatinis poreikis, kurį būtina patenkinti, kad žmogaus raida būtų sveika. „Nusikalstamumas, nusižengiamumas ir blogas vaikų elgesys kartais gali reikšti psichiatrinį ir biologinį požiūriui teisėtą maištą prieš išnaudojimą, neteisingumą ir nesąžiningumą“ (Maslow, 2006, p. 310).

Tyrimo metodai:

1. Teoriniai: mokslinės, pedagoginės, psichologinės ir teisinės literatūros studijavimas, kuris padėjo išsiaiškinti seksualinės prievartos sampratą, paplitimą, raiškos ypatumus, pasekmes bei prevencijos organizavimą mokyklose.

2. Empiriniai: respondentų anketinė apklausa padėjo ištirti pedagogų nuomonę apie vaikų seksualinį smurtą ir prevencinę veiklą mokyklose.
3. Statistiniai: kiekybinė duomenų analizė padėjo išsiaiškinti mokyklose vykdomą seksualinio smurto prevencinę veiklą. Duomenys apdoroti naudojant **SPSS 11.0** (*Statistical Package for Social Sciences*) bei **MS Excel** kompiuterines programas.
4. Kokybinė tyrimo duomenų analizė padėjo išsiaiškinti pedagogų požiūrį į pagrindines seksualinio smurto prevencinės veiklos kryptis mokykloje.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Tyrimas vyko 2009 m. Mažeikių miesto mokyklose. Anketinė apklausa buvo atlikta penkiose ugdymo institucijose: Ateities pradinėje mokykloje, Vyturio pradinėje mokykloje, Žiburėlio pradinėje mokykloje, Kalnėnų vidurinėje mokykloje ir Jagmino pradinėje mokykloje. Tyrime dalyvavo 101 pedagogas. Anketos respondentams pateiktos per mokyklos vadovybę. Anketa buvo sudaryta remiantis moksline literatūra (Correction G. Ryan, S. Lane; Eds. ,1991; Barbaree H., Marshal W., Hudson S., Eds.,1993).

Tyrimo etapai:

I etapas. Atlikta išsami dokumentų, mokslinės literatūros bei kitų šaltinių analizė, leidusi sudaryti anketas mokytojams.

II etapas. Atlikta mokytojų anketinė apklausa, kurios metu siekta nustatyti seksualinės prievartos raišką bei prevencinių priemonių pradinėse mokyklose taikymą.

III etapas. Atlikta empirinio tyrimo duomenų analizė bei kokybinio tyrimo turinio analizė. Išanalizavus gautus duomenis, formuluojamos išvados bei kuriamos seksualinio smurto prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus prevencinio darbo rekomendacijos.

Darbo naujumas/ reikšmingumas – Lietuvoje nėra žinomi tyrimai, kurie parodytų seksualinio smurto prevencinių priemonių efektyvumą mokyklose. Šio darbo metu atlikti tyrimai atskleis mokyklose vykdomą prevencinę veiklą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą, o gauti rezultatai padės sukurti rekomendacijas mokyklų bendruomenėms, kaip efektyviau organizuoti, vykdyti bei tobulinti seksualinio smurto prevencinę veiklą.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai. Prieduose pateikiamas empiriniame tyrime naudotos anketos pavyzdys. Darbe pateikta 11 lentelių ir 1 paveikslas. Darbo apimtis – 63 puslapiai (be priedų).

1. SEKSUALINIS VAIKŲ IŠNAUDOJIMAS

1.1. Tarptautiniai ir nacionaliniai dokumentai, susiję su vaikų seksualiniu išnaudojimu

Kiekvienas vaikas stengiasi savo teises, savo buities erdvę apsaugoti ir apginti. Tai prigimtinis savisaugos instinktas. Vadinasi, vaiko teisė į fizinę bei protinę vystymąsi turi būti užtikrinta. Už ją atsako šeima, mokykla, aplinka, pagaliau ir pati valstybė. Svarbiausias vaikų teises reglamentuoja ir gina atitinkami įstatymai bei kiti dokumentai.

Pirmasis tarptautinis vaiko teisių dokumentas, pasirodęs 1924 metais, buvo - Ženevos vaiko teisių deklaracija. Joje apibrėžiamos vaiko teisės į materialinę aprūpinimą, dvasinę vystymąsi, išskirtinę pagalbą nelaimės atveju, laisvę nuo ekonominio išnaudojimo ir socialiai atsakingą ugdymą (Jonynienė, 2005). Vėliau buvo prieita prie išvados, kad reikia naujo, ypatingo dokumento, nes Deklaracija buvo daugiau moralinio deklaratyvaus pobūdžio, o reikėjo įstatymo (Bačiulienė, Zaborskis, 2004). Kita vaiko teisių deklaracija priimta Jungtinių Tautų 1959 metais, kurioje deklaruojama vaiko teisė į laimingą vaikystę, normalias raidos ir gyvenimo sąlygas, į išskirtinį rūpestį ir globą (Jonynienė, 2005). 1979-ieji buvo paskelbti Tarptautiniais vaikų metais. Daugiau kaip 30 pasaulio valstybių svarstė aktualius vaiko teisių klausimus. Buvo nuspręsta, kad vaiko teises turi žinoti kiekvienas, taigi, 1989 m. buvo priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurioje be vaiko teisės į išskirtinę globą ir pagalbą, kiekvienam vaikui pripažintos visos prigimtinės žmogaus teisės, kurias vaikas pajėgia suvokti ir naudotis (Bačiulienė, Zaborskis, 2004). Šis dokumentas, kuriame įtvirtinti beveik visi pagrindiniai elgesio su vaikais standartai, susilaukė visuotinio tarptautinio pripažinimo, nes Konvenciją ratifikavo 192 pasaulio valstybė. Viena iš Konvencijoje akcentuojamų pagrindinių vaiko teisių – jo teisė augti nepatiriant smurto, nepriežiūros ir išnaudojimo. 19 straipsnyje nedviprasmiškai pabrėžiama, kad valstybės dalyvės privalo imtis visų reikiamų teisnių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, siekdamos apginti vaiką nuo psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo, nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors jį globojančio asmens (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1996).

1992 metais Lietuvoje pasirašyta ir 1995-aisiais ratifikuota Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Tai pirmasis dokumentas, įvardijęs ir įtvirtinęs vaiko dalyvavimo teisę, įpareigojančią žmones išklausyti ir gerbti vaiko nuomonę, paisyti jos priimant vaikui svarbius sprendimus; kurti pasaulį vaikams bendradarbiaujant su vaikais (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1996). Taigi, nuo tada valstybė prisiėmė atsakomybę už Vaiko teisių konvencijos vertybių ir principų

įgyvendinimą, juridiskai ir moraliai įsipareigojo ginti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kitokiomis priemonėmis

Vėliau 1996 metais kovo 14 dieną priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, detalizuojantis Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencijos nuostatas ir reikalavimus, numatantis pagrindines vaiko teises, laisves ir pareigas (LR vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996). Nuo tada intensyviai tobulinami ir papildomi galiojantys LR įstatymai, ginantys vaikus iki 18 metų (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos Nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ATASKAITA, 1998). Vadinasi, ratifikuodama Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvenciją ir priimdama Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, valstybė įsipareigojo imtis visų reikiamų priemonių, įskaitant apginti vaikus nuo bet kokio smurto ir žiaurumo.

Žiauraus su vaikais elgesio atvejų Lietuvoje sparčiai daugėja, todėl gerinant šalies situaciją, kad vaikai nepatirtų seksualinio smurto, valstybinės institucijos tvirtina ne tik įstatymus, bet ir įvairias programas. Visos priimamos programos, susijusios su vaikais, turi būti derinamos pagal 2003 metais gegužės 20 dieną priimta Vaiko gerovės valstybės politikos koncepsiją. Šioje koncepsijoje atskiru punktu yra išskirtas pagalbos organizavimo būtinumas, jeigu vaikas nukentėjo nuo seksualinės prievartos (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, 2002).

Prevencinių valstybės programų, kurios tiesiogiai siejasi su seksualinės prievartos prieš vaikus tema, nėra daug. Viena iš efektyvesnių ir reikalingų programų buvo Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, kuri buvo patvirtinta 2000 metais sausio 11 dieną. Programa skirta pakankamai siaurai sričiai (vaikų seksualinei prievartai). Dėl organizacinių problemų ir nepakankamo suteikto finansavimo nebuvo įgyvendintos visos numatytos priemonės, bet pati programa padarė žymų kokybinį postūmį ne tik tarp specialistų, bet ir visuomenėje (Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, 2000). Vėliau priimta Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002–2004 metų programa, kurios dėka buvo įgyvendinta ne viena svarbi priemonė, siekiant mažinti žmonių išnaudojimo mastus, tarp kurių dažniausias yra išnaudojimas seksualiniais tikslais. Programa buvo pakankamai nauja savo tema, todėl jos tikslai taip pat buvo bendro pobūdžio: įvertinti situaciją ir įstatymus, organizuoti mokymus. Deja, šioje programoje nepakankamai dėmesio buvo skirta nukentėjusiems nepilnamečiams, o ypač berniukams, kurie taip pat tampa prekybos žmonėmis aukos (Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002-2004 metų programa, 2002). Toliau priimta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005 – 2007 metų programa. Be seksualinės prievartos į programą buvo įtrauktos fizinės ir emocinės prievartos formos. Ši programa orientuota daugiau į specialistų darbo kokybės gerinimą (Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, 2005).

2008 metais vyriausybė patvirtino Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teiktą Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą. Programa patvirtinta siekiant užtikrinti Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos tęstinumą. Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa siekiama mažinti smurto paplitimą bei užtikrinti vaikų apsaugą nuo įvairių smurto formų šeimoje, ugdymo įstaigose, kurti visuomenės be smurto kultūrą, teikti vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, bei jų šeimų nariams pagalbą, socialines, psichologines, teisines paslaugas, prieinamas sunkiau besiverčiančioms, taip pat socialinės rizikos šeimoms, kuriose vaikas patiria didžiausią riziką nukentėti nuo smurto. Programos tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti, formuoti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus ir tarp vaikų, organizuoti visuomenės švietimą, tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, galinčiais nukentėti ir nukentėjusiais nuo psichologinio, fizinio, seksualinio išnaudojimo bei nepriežiūros, kvalifikaciją, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimų nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą (Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa, 2008). Vyriausybė smurtui mažinti 2008-iesiems metams Švietimo ministerijai skyrė 6 mln. Lt. Iš šių lėšų buvo diegiamos programos: „Žipio draugai“, „Second step“ ir „Olweus“; mokomi mokytojai ir finansuojamos įvairios kitos priemonės.

Taigi per pastaruosius metus reikšmingai keičiasi seksualinės prievartos prieš vaikus situacija šalyje teigiama linkme. Švietimo ir vaiko gerovės sistema reformuojama kitų šalių patirtimi, keičiami įstatymai, priimamos naujos programos, vykdomi projektai, kinta ir visuomenės požiūris į vaiką, socialinę padėtį, teises ir atsakomybę.

1.2. Vaikų seksualinio išnaudojimo samprata

Seksualinės prievartos prieš vaikus sąvoką šiuo metu plačiai vartoja įvairių sričių specialistai. Neretai ją skirtingi specialistai pateikia skirtingai. Profesionalai ir visuomenė ją supranta skirtingai. Pasak E.Grigutytės, N. Karmazos, S. Kemerienės (2004), seksualinis vaikų išnaudojimas – tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią nepakankamai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną. Pagal Vaiko gerovės valstybės koncepsiją (2002), seksualinė prievarta – tai veiksmai vaiko atžvilgiu, tikslu patirti seksualinį pasitenkinimą arba su šia sritimi susijusį pelną. Aktyvi seksualinė prievarta – kai vaikas prievartaujamas

(išprievartaujamas), išžaginamas, tvirkinamas. Pasyvi seksualinė prievarta pasireiškia vaiko pastūmėjimu į prostituciją, pornografiją, nesugebėjimu padėti seksualinę prievartą patiriančiam vaikui, skatinimas arba nedraudimas vaikams žiūrėti pornografinius filmus, žurnalus ar panašaus pobūdžio gyvas scenas.

D. Finkelhor (1994) seksualinę prievartą apibrėžia kaip bet kokį seksualinį kontaktą tarp suaugusiojo ir seksualiai nebrandaus vaiko, suaugusiam siekiant seksualinio pasitenkinimo; ar bet kokį seksualinį kontaktą su vaiku, naudojant jėgą, grasinimus, meluojant vaikui, kad jo dalyvavimas tame kontakte yra nekenksmingas; ar seksualinį kontaktą su vaiku, kuriam vaikas negali duoti informuoto sutikimo dėl amžiaus, jėgos skirtumo ar santykių su suaugusiuoju pobūdžio. Šis apibrėžimas skiriasi nuo kitų tuo, kad nėra seksualinio pasitenkinimo kriterijaus. Vadinasi, seksualinė prievarta prieš vaikus – tai ne tik tokie seksualiniai ryšiai su vaiku (liečiant vaiką ar neliečiant), kurių dėka suaugęs patenkina savo seksualinį protrūkį, bet ir tokie, iš kurių suaugęs gauna materialinės naudos.

Taigi seksualinė prievarta yra ne tik seksualiniai santykiai su prasiskverbimu, bet ir kiti seksualiniai veiksmai. Tai:

- seksualaus pobūdžio kalbos vaikui, nepadorių gestų rodymas;
- vaiko įtraukimas į pornografinę veiklą ir prostituciją;
- lytinių organų demonstravimas vaikui, kartais tuo pat metu masturbuojantis;
- pornografinių leidinių ir filmų rodymas vaikui;
- vertimas arba siūlymas vaikui nusirengti ir masturbotis asmens akivaizdoje;
- glostymas ir lietimasis, turint seksualinių tikslų;
- prašymas ar vertimas glostyti suaugusiojo lytinius organus, kūną ar masturbuoti suaugusįjį;
- suaugusiojo piršto ar daikto kišimas į vaiko makštį ar išangę;
- liepimas bučiuoti, čiulpti, kandžioti suaugusiojo lytinius organus ar išangę (kunilingas, feliacija ir anilingas) (Prakapas ir kt., 2001).

Remiantis tuo, kas pasakyta, pasitaiko seksualinės prievartos formų be prasiskverbimo. Tačiau jų neigiamas psichologinis poveikis vaiko psichologinei raidai yra toks pat, kaip ir formų su prasiskverbimu.

Pagal Baudžiamąjį kodeksą (2000), yra skiriamos kelios pagrindinės seksualinės prievartos formos:

- 1) išžaginimas (149 straipsnis);
- 2) seksualinis prievartavimas (150 straipsnis);
- 3) privertimas lytiškai santykiauti (151 straipsnis);

- 4) seksualinis priekabiavimas (152 straipsnis);
- 5) mažamečio asmens tvirkinimas (153 straipsnis).

Prie seksualinės prievartos yra priskiriama ir visos komercinio seksualinio išnaudojimo formos:

- 1) prostitucija;
- 2) prekyba moterimis ir vaikais seksualinio išnaudojimo tikslais;
- 3) asmenų išnaudojimas pornografinės literatūros ir filmų kūrimui.

Anot R. Prakapo ir kt. (2001), dažniausiai pasitaikančios prievartos formos yra glostymas ir lietimas, tačiau autorių nuomone, tai gali būti tik, paruošiamasis periodas, po kurio seka sunkesnės prievartos formos

Taigi, įvairios formos ir apibrėžimai rodo, kad sąvoka yra labai plati. Nėra vienos visiems priimtinos nuomonės, kaip galėtų būti apibrėžta seksualinė prievarta prieš vaikus. Tačiau visiškai aišku, kad seksualinė prievarta yra bet koks seksualinis santykis tarp suaugusiojo bei vaiko, nors ir nėra prasiskverbimo žymių.

1.3. Seksualinio vaikų išnaudojimo paplitimas užsienio šalyse bei Lietuvoje

Pasak R. Prakapo, A. Norkevičiaus, D. Mickevičiaus ir kt. (2001), seksualinė prievarta prieš vaikus egzistuoja jau senai. Tačiau tik dabar šiai problemai imta skirti daugiau dėmesio. Po 1959 metų JAV ji pradėta vertinti kaip rimta psichosocialinė problema. Vėliau ir kitose šalyse - D. Britanijoje, Kanadoje – pradėta labiau rūpintis seksualinės prievartos aukomis - vaikais.

Lietuvoje ši problema pripažinta maždaug 1995 metais. Nuo tada spaudoje ir nusikaltimų suvestinėse vis dažniau minimi seksualinės prievartos prieš vaikus atvejai. Taigi, susidaro įspūdis, kad seksualinė prievarta prieš vaikus - Lietuvoje masiškai plintantis reiškinys. Tačiau iš tikrųjų nėra aišku, ar seksualinė prievarta prieš vaikus mūsų šalyje plinta, o jeigu plinta, tai koku greičiu (Karmaza, 2004). Anot autoriaus, tokia nuomonė susidaro, nes tiek visuomenė, tiek įvairūs specialistai - pedagogai, policininkai, psichologai, medikai - daugiau žino apie tai ir gali atpažinti seksualinės prievartos aukas.

Lietuvoje ir užsienio šalyse informaciją apie vaikų patiriamą seksualinę prievartą ir komercinį seksualinį išnaudojimą pagal kompetenciją kaupia ir saugo policija, teismai, asmens sveikatos priežiūros įstaigos, rajonų (miestų) savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos, įvairios nevyriausybinių organizacijų, kurių paskirtis – vaiko teisių apsauga (Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą, 2000). Tačiau, dažnai skiriasi

įvairių institucijų - auklėjimo ir globos įstaigų, policijos, prokuratūros - surinkti duomenys šia tema bei įvairių valstybių pateikta statistika.

Seksualinis vaikų išnaudojimas didelė problema ne tik Lietuvoje, bet ir labiau išsivysčiusiose užsienio šalyse. 2001 metų statistika rodo, kad pasaulyje 1 iš 3 moterų yra patyrusios seksualinį smurtą vaikystėje, o vyrų 5-10 procentų. Įrodyta, kad mergaitėms 2 kartus didesnė rizika patirti seksualinį išnaudojimą nei berniukams (Dominquez, Nelke, Perry, 2002). Žinoma, kad kiekvienais metais visame pasaulyje apie 1 milijonas vaikų yra įtraukiami į komercinį seksualinį išnaudojimą, o Pietryčių Azijoje 2000 metais buvo parduota 40 procentų mergaičių komerciniam seksualiniam išnaudojimui (Worldwide Sexual Assault Statistics, 2005).

2008 metų JAV statistika rodo, kad 39 mln. vaikų patyrė seksualinį piktnaudžiavimą. Remiantis JAV atliktais tyrimais, 1 iš 4 moterų ir 1 iš 6 vyrų buvo seksualiai išnaudoti vaikystėje. 30- 40 procentų vaikų seksualinį išnaudojimą patyrė namuose. Beveik 50 procentų visų aukų yra vaikai nuo 8 iki 12 metų (Statistics Surrounding Child Sexual Abuse, 2008).

Lietuvoje ištirta, kad nuo 6 iki 62 procentų moterų ir nuo 3 iki 31 procentų vyrų vaikystėje yra patyrę seksualinę prievartą. Seksualinę prievartą patiria įvairaus amžiaus vaikai. Įrodyta, kad seksualiai prievartauti pradedami 6 - 7 metų ir apie 10 metų amžiaus vaikai. Dažniausiai seksualiai vaiką išnaudoja jo šeimos nariai ar jam pažįstami žmonės. Tyrimai rodo, kad 75 - 85 procentai vaikų seksualinę prievartą patiria iš jam žinomų žmonių. Aišku, kad seksualinė prievarta, ypač šeimoje, retai yra vienkartinis reiškinys, ir tęsiasi daugelį metų. Stebima tendencija, kad mergaitės dažniau prievartą patiria šeimoje, o berniukai – ne šeimoje. Įrodyta, kad prievartautojai dažniausiai yra vyrai, nes tik 5 - 15 procentų atvejų tai – moterys (Prakapas, Norkevičius, Mickevičius ir kt., 2001). Taigi, galima daryti prielaidą, kad moterys prievartautojos rečiau nei vyrai patenka į įvairių specialistų akiratį.

Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, nuo seksualinės prievartos 2006 metais nukentėjo 183 vaikai, o 2007 metais - 219. Lyginant 2006 metų ir 2007 metų įregistruotus duomenis, nuo seksualinės prievartos nukentėjusių vaikų skaičius padidėjo. Pareigūnai teigia, kad užfiksuota yra tik labai maža tokių nusikaltimų dalis, todėl sunku nustatyti tikslų vaikų seksualinio išnaudojimo paplitimą (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007). Vadinasi, Lietuvoje nėra atlikti išsamūs epidemiologiniai tyrimai, kurie padėtų atskleisti šios problemos mastą.

2007 metų lapkričio – 2008 metų balandžio mėnesiais R. Šalaševičiūtė atliko tyrimą „Seksualinio smurto prieš vaikus paplitimo mastas ir priežasčių analizė“. Atlikti tyrimą (anoniminę vaikų globos įstaigų vaikų ir darbuotojų, tiesiogiai dirbančių su vaikais, apklausą) ir išsiaiškinti seksualinio smurto paplitimą vaikų globos ir specialiojo ugdymo įstaigose paskatino didėjantis Vaiko teisių kontrolieriaus įstaigoje dėl vaikų patiriamo seksualinio smurto gaunamų skundų skaičius. Anoniminė apklausa buvo vykdoma 120-yje vaikų globos ir specialiojo ugdymo įstaigų.

Anketas užpildė 3674 vaikai ir 2187 darbuotojai. Siekta išsiaiškinti, kur vaikas patiria seksualinę prievartą, kas į jį kėsina, kaip dažnai prievarta kartojasi, ar buvo imtasi kokių nors veiksmų susidariusiai situacijai pakeisti, kokių priemonių reikia imtis norint sumažinti seksualinės prievartos paplitimą vaikų globos institucijose. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad iš 3674 apklaustųjų 158 yra patyrę seksualinę prievartą. 58 vaikai seksualinę prievartą patyrė tikroje savo šeimoje, 28 - globos namuose, 24 - mokykloje, kiti seksualiai buvo išnaudojami įvairiose vietose: pakeleivingose mašinos, pas draugus, apleistuose pastatuose. 17 procentų apklaustų vaikų patvirtino, kad jiems buvo siūloma žiūrėti pornografines nuotraukas ir filmus, o 1,4 procento sulaukė siūlymo fotografuotis nuogi. Be to 313 apklaustųjų nurodė, kad žino, jog draugai ar pažįstami vaikai patiria ar buvo patyrę seksualinę prievartą (Šalaševičiūtė, 2007). Taigi, sunku nustatyti realų seksualiai išnaudotų vaikų mastą, tačiau ir be jo aišku, kad situacija yra grėsminga.

Savaime suprantama, kad tyrimų duomenys yra skirtingi dėl skirtingos tyrimų metodikos, skirtingų naudojamų seksualinės prievartos apibrėžimų, todėl turima medžiaga labai įvairi ir netikslė. Vadinasi, būtina atlikti išsamius mokslo tyrimus, kurie padėtų nustatyti reiškinio mastą, tinkamai formuoti valstybės politiką šiuo klausimu, leistų efektyviai naudoti turimus išteklius, taip pat padėtų ugdyti deramą visuomenės požiūrį į skriaudžiamą vaiką.

1.4. Seksualinio vaikų išnaudojimo raiškos ypatumai

D. Finkelhor (1994) teigimu, nėra vienos universalios seksualinio vaikų išnaudojimo priežasties, kurias pateikia daugelis mokslininkų savo teorijose. Autoriaus nuomone, apskritai būtų beveik neįmanoma išskirti vienos dominuojančios prievartos pasireiškimo priežasties.

Dažniausiai seksualinė prievarta vyksta pagal tokį modelį (Bagdonienė, 2003):

Vaiko viliojimas. Iš pradžių prievartautojas stebi vaiką: kaip jis bendrauja, ar turi daug draugų, kas jam patinka, o kas ne. Po to stengiasi susidraugauti su vaiku ir įgyti jo pasitikėjimą. Vaikui rodomas dėmesys, su juo šnekamasi, jam gali būti perkamos įvairios dovanos. Prievartautojas dažniau apkabina vaiką, paglosto, kviečia jį pas save į namus, ieško preteksto pasilikti su vaiku dviese nuošalesnėje vietoje.

Seksualinė prievarta. Kai su vaiku užmezgamas artimesnis kontaktas, prievartautojas pradeda įtraukinėti jį į seksualinius santykius, seksualiai išnaudoti.

"Nuslopavimo" stadija. Prievartautojas pradeda įkalbinėti vaiką niekam nesakyti apie tai, kas įvyko. Tai daroma keliais būdais:

- grasinimai, kad niekam neprasitartų;
- įtaiga, kad tai yra normalu, gera, siektina;

- kaltinimai dėl savanoriško dalyvavimo akte.

D. Finkelhor (1994), tyrinėdamas seksualinio išnaudojimo raiškos ypatumus, iškėlė klausimus, rodančius visą prievartos reiškinių pasireiškimo sudėtingumą:

- 1) kodėl asmeniui seksualinis ryšys su vaiku kelia emocinį pasitenkinimą ir atitinka jo poreikius;
- 2) kodėl jį seksualiai jaudina vaikai;
- 3) kodėl yra frustruojama ar blokuojama galimybė seksualiai ar emociškai pasitenkinti normaliu, labiau socialiai priimtu būdu;
- 4) kodėl asmens nesulaiko visuotiniai įprasti suvaržymai bei draudimai, prieštaraujantys seksualiniams santykiams su vaikais.

N. Grigutytė ir kt. (2004) teigia, kad nei vienas vaikas nėra apsaugotas nuo seksualinės prievartos, vis tik pavojus tapti auka nėra vienodas visiems. Žemiau pateikti požymiai rodo, kad pavojus tapti seksualinės prievartos auka gali išaugti.

Rizikos veiksniai, keliantys grėsmę vaiko saugumui

Su vaiku susiję veiksniai:

- vaikas dėl savo amžiaus negali pats savimi pasirūpinti ir apsisaugoti iškilus grėsmei;
- nepatenkinami pagrindiniai vaiko poreikiai (maistas, drabužiai ir kt.);
- vaikas yra ribotų fizinių bei protinių sugebėjimų (pvz.: neįgalus);
- visiškai nesirūpinama vaiko vystymusi (mokslu, bendravimu su bendraamžiais ir kt.);
- savidestruktyvaus elgesio apraiškos, kurių tėvai nepajėgūs kontroliuoti (psicho-aktyvių medžiagų vartojimas, suicidiniai bandymai)
- tėvai ignoruoja akivaizdžius vaiko ligos simptomus ir nesiima jokių gydymo priemonių.

Su šeima susiję rizikos veiksniai:

- vaikui trūksta tėvų dėmesio, patiriama mažai tėvų šilumos. Tokie vaikai daug greičiau reaguoja į kokio nors suaugusiojo parodytą dėmesį. Nustatyta, kad prievartautojai dažniausiai pasirenka labiausiai pažeidžiamus vaikus;
- šeimoje iš vaikų reikalaujama besąlygiško paklusimo, vaikams neleidžiama ginčytis ir prieštarauti suaugusiesiems. Vyraujanti nuostata – „suaugęs visuomet teisus“;
- šeimoje vyrauja šiurkštumas, grubumas, žiaurumas, fizinės bausmės ir smurtas;
- seksualinės prievartos tema šeimoje yra tabu. Vaikai nežino, kokie santykiai yra normalūs, o kokie – ne;
- pasitaiko atvejų, kai patys tėvai atiduoda savo vaikus pornografijai, prostitucijai.

Su vaiko individualiomis savybėmis susiję rizikos veiksniai:

- vaikai, pernelyg pasitikintys kitais;

- ieškantys meilės, šilumos, pritarimo ir pan.;
- vieniši ar išgyvenę netektį;
- vaikai, iš kurių nuolat tyčiojamasi;
- turintys bendravimo sunkumų;
- globojami ar gyvenantys ne namuose;
- anksčiau patyrę prievartą;
- siekiantys gerų rezultatų tam tikroje veikloje, kaip pvz.: sportas, mokykliniai interesai, kuriuose vaikas yra priklausomas nuo autoritetingo suaugusiojo ir tai sudaro sąlygas jam patekti į prievartautojo manipuliacijas (Grigutytė, Karmaza, Kemerienė, 2004).

Taigi, remiantis tuo, kas pasakyta, žmogaus teisių perspektyvoje seksualinis vaikų išnaudojimas yra grubus Žmogaus teisių pažeidimas, prasidedantis nuo prievartautojo kontakto su vaiku siekimo ir užsibaigiantis ilgalaikių pasekmių aukai susiformavimu. Aišku, kad jokia prievarta prieš vaikus yra netoleruotina, todėl būtina užkirsti kelią jos pasireiškimui bei padėti prievartą patyrusiam vaikui.

1.5. Vaikystėje patirto seksualinio smurto pasekmės

Vaikystėje patirta seksualinė prievarta gali tapti pagrindine vaiko sunkumų socialiniame gyvenime priežastimi. Nustatyta, jog prievartos aukos dažniau nei jų bendraamžiai susiduria su kitomis, neretai tarpusavyje susijusiomis, socialinėmis problemomis: piktnaudžiavimu narkotinėmis medžiagomis, alkoholiu bei tabaku, depresija, savižudybe, mokyklos nelankymu, paauglių nėštumu, skyrybomis šeimoje, tinkamu socialiniu aprūpinimu, benamyste, lytiniu keliu plintančiomis ligomis, pabėgimu iš namų, ištraukimu į nusikalstamą veiklą. Mūsų visų dėmesio ar didesnio rezonanso paprastai susilaukia tik išskirtiniai įvykiai bei atvejai (Seksualinės prievartos socialinės pasekmės, 2003).

R. Harrison (2001) teigia, kad ilgalaikės pasekmės, kaip reakcijos į prievartą, incestą, ritualinis išnaudojimas ar kitos seksualinio išnaudojimo formos, apima valgymo sutrikimus, savęs žalojimą, priklausomos asmenybės sutrikimą, pykčio priepuolius ir depresiją. Išgyvenusieji seksualinę prievartą ar išnaudojimą patiria sunkumų siekti gyvenimo tikslų. Bejėgiškumo ir kontrolės praradimo jausmai, baimė ir įžeidumas, pažeidžiamumas, depresija, nerimas, gėda ir savęs neapykanta, atskirtumas, prisiminimai, košmarai, sunkumas susikoncentruoti, įniršis, kuris prasiveržia pykčio protrūkiais ir sunkumai priimti sprendimus sukelia problemų mokykloje, šeimoje, draugų tarpe. Tad galima išvelgti kelis socialinių problemų padarinių aspektus:

- 1) bendra visuomenės bei atskiro individo sveikata ir jai daroma žala;

- 2) tiesioginiai ekonominiai nuostoliai, susiję su sumažėjusiu produktyvumu, socialinės paramos bei pagalbos, pažeidėjo įkalinimo ar priežiūros paskyrimo kaina;
- 3) emocinė, psichologinė, moralinė žala individui, šeimai, visuomenei (Seksualinės prievartos socialinės pasekmės, 2003).

Taigi, dažniausiai sureikšminama pirminė žala, kurią sudaro pats seksualinis išnaudojimas, tačiau antrinė žala, kurią lemia specialistų įsikišimas, gali dar labiau sutraumuoti nukentėjusį vaiką. Pasak T. Furnisso (2002), seksualiai išnaudotiems vaikams padaryta antrinė žala ir persekiojimas gali būti kelių tipų:

- 1) *Garbės nuplėšimas visuomenės akyse.* Dėl kaimynų, mokytojų ir bendraamžių reakcijos seksualiai išnaudoti vaikai ir jų šeimos gali jaustis praradę garbę visuomenės akyse. Papildomų moralinių, materialinių ir socialinių sunkumų iškyla tuo atveju, kai vaiką išnaudojęs tėvas palieka šeimą arba yra įkalinamas.
- 2) *Antrinis traumavimas dėl kelių sričių specialistų įsikišimo.* Seksualiai išnaudoti vaikai gali patirti antrines traumas ir tuomet, kai jie įtraukiami į struktūrinius įstaigų konfliktus bei įvairių specialistų konfliktus. Antrinė žala vaikams dažniausiai padaroma, kai įvairios struktūros nesutaria dėl teisinių dalykų, vaiko saugumo bei psichologinių poreikių. Taip atsitinka todėl, kad teisinė sistema dar ne visiškai įgyvendino žmonių teisių nuostatą traktuoti vaiką kaip įstatymo subjekta, nepaisant jo struktūrizuotos priklausomybės nuo suaugusiųjų globos. Įvairių sričių specialistų konfliktai, lemia netinkamą psichoterapiją, vaikų apsaugą ir nusikaltimų prevenciją. Visa tai gali būti sunkių antrinių vaiko traumų priežastis.
- 3) *Antrinis traumavimas dėl specialistų įsikišimo į šeimą.* Specialistams įsikišant į šeimą, antrinį traumavimą lemia tai, kokios rūšies intervencija parenkama, ir tai, kaip šeima arba šeimos nariai pakeičia jos eigą.
- 4) *Antrinis traumavimas dėl šeimos elgesio.* Jeigu vaiku netikima, o tvirkintojas ir šeimos nariai neigia tai, kas įvyko, neišrodžius vaiko seksualinio išnaudojimo jis gali patirti antrinę traumą, nes vaiką, kuris atskleidė įvykį, tėvai, broliai ir kiti šeimos nariai gali kaltinti ir bausti.
- 5) *Antrinės traumuojančios paties įvykio pasekmės.* Seksualiai išnaudotų vaikų vėlesnis elgesys taip pat gali lemti antrines traumas. Seksualiai išnaudotų ir aukomis buvusių vaikų asmenybėse lieka šių išgyvenimų pėdsakai, kurie provokuoja kitus asmenis šiuos vaikus atstumti, nuskriausti arba vėl išnaudoti seksualiai, o būdami labai pažeidžiami jie nesugeba apsiginti. Dėl to labai lengvai gali susiformuoti naujas, antrinis terorizavimo ir seksualinio išnaudojimo ciklas.

Remiantis tuo, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, kad dažnai galimos antrinės traumos ir dėl nesikišimo. Tai atsitinka tuomet, kai reikia medikų pagalbos, o šie arba neigia seksualinio išnaudojimo faktą, arba imasi darbo be jokios teisinės pagalbos. Tokiais atvejais medikų pagalba nebūna veiksminga.

Taigi, vaikų seksualinio išnaudojimas pažeidžia žmogaus teises ir sveikatos apsaugą, todėl būtina įvairių specialistų pagalba, o ypač teisės ir medicinos specialistų, suvokiančių ne tik pirminių, bet ir antrinių traumų pasekmes, bendradarbiavimas.

2. PREVENGINIO DARBO ORGANIZAVIMAS MOKYKLOJE

2.1. Prevencinės veiklos tikslas, lygiai ir veiksmingumas

Ž. Jonynienė, A. Juodaitytė (2006) mokyklą traktuoja kaip įtakingiausią po šeimos vaiko vystymąsi ir socializaciją lemiančią instituciją, nes čia: pateikiamos žinios apie kultūrinės ir socialines vertybes; taikomos formalios vaikų ugdymo metodikos; vaikai mokykloje praktikuoja daugelį žmonių tarpusavio sąveikos darinių (akademinių, psichomotorinių, socialinių, bendradarbiavimo, konkurencijos). Per tai jie suvokia visuomenines sampratas bei vertybes. Taigi, mokykla kryptingai veikia vaiko vystymąsi pagrindiniais jo raidos etapais ir sąlygoja daugelį vaiko socialinių, kognityvinių, kultūrologinių jo charakteristikų.

G. Kvieskienės (2003) teigimu, mokykla – antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis santykius. Kiekvienam moksleiviui mokyklos (klasės) bendruomenė dažniausiai yra artimiausia (po šeimos) socialinė aplinka, kurioje pasireiškia jo gebėjimai, vyksta aktyvus socializacijos procesas.

Prevencijos tikslas – socialinės kompetencijos didinimas, tam tikrų žinių bei įgūdžių suteikimas, kad individas sugebėtų išvengti pavojingų situacijų, būtų atsparus gyvenimo sunkumams (Karmaza, Šimaitis, Kvieskienė ir kt., 2003). Vadinasi, prevencija daug dėmesio skiria žmogaus adaptacijai.

Prevencija skirstoma į kelis lygius (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, 2002):

- Pirminė prevencija
- Antrinė prevencija
- Tretinė prevencija

Pirminė prevencija: esminiai pokyčiai šeimos ir visuomenės gyvenime.

Pirminė prevencija - tai veikla, nukreipta į tai, kad prievarta visai nepasireikštų. Pagrindiniai pirminės prevencijos uždaviniai yra:

- a) eliminuoti normas, kurios skatina prievartos pasireiškimą visuomenėje ir šeimoje;
- b) sumažinti prievartą provokuojančius stresus visuomenėje, tokius kaip skurdas ir nelygybė;
- e) sumažinti šeimų socialinę izoliaciją, skatinant giminės, bendruomenės bendravimą ir bendradarbiavimą;
- d) stengtis, kad visuomenėje nevyrautų vien į seksualumą orientuotas visuomeninis charakteris, propaguojant visuomenėje esminius žmogaus meilės, atsakomybės, pagarbos kiekvieno žmogaus orumui ir vertei, tęstinio tobulinimosi aspektus;
- e) nutraukti prievartos ratą šeimoje, mokant alternatyvių, pozityvių būdų auklėti, drausminti vaikus;
- f) didinti žinojimą apie vaikų negynimo nuo prievartos ir išnaudojimo neteistumą ir liūdnas pasekmes;
- g) skatinti priemones, saugančias vaikus nuo smurtinių arba žalingų tinklapių, kompiuterinių programų ir žaidimų, kurie neigiamai veikia vaikų fiziologinį-psichinį vystymąsi, atsižvelgiant į šeimos, tėvų, teisėtų globejų ir kitų globejų atsakomybę (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, 2002).

Antrinė prevencija: ankstyvoji prognozė ir identifikavimas.

Antrinė prevencija - tai trumpalaikiai veiksmai, siekiant prognozuoti ir identifikuoti prievartą prieš vaiką. Pagrindiniai antrinės prevencijos uždaviniai ir veiksmai yra:

- a) išmokyti visuomenę, ypač vaikus, mokytojus, medikus, policininkus ir kitus profesionalus, atpažinti prievartą patiriantį vaiką;
- b) motyvuoti, kad kiekvienas, kuris mato, kad vaikas patiria prievartą arba yra didelė rizika ją patirti, privalėtų apie tai informuoti vaikų teisių apsaugos tarnybą, prokuratūrą arba policiją, jei yra pavojus vaiko sveikatai ir gyvybei - medikus;
- c) įteisinti, kad mokytojai, medikai, vaikų darželio auklėtojai ir kiti tiesiogiai dirbantieji su vaiku turėtų administracinę ir baudžiamąją atsakomybę dėl nepranešimo apie vaiko prievartą atitinkamoms institucijoms ir dėl savalaikės pagalbos nesuteikimo;
- d) išvystyti vyriausybių ir visuomeninių institucijų tinklą, kuris teiktų pagalbą prievartos atvejais;
- e) informuoti visuomenę, ypač vaikus, kur kreiptis nelaimės atveju;
- t) prognozuojant ir identifikuojant prievartą ypatingas dėmesys turi būti skiriamas vaikams su negalia, vaikams iki 3 metų amžiaus, vaikams, kurie auga šeimose, kuriose yra prievarta prieš sutuoktinį, vyrauja alkoholizmas, narkomanija ar psichinės ligos (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, 2002).

Tretinė prevencija: intervencija, gydymas, problemos kontrolė

Tretinė prevencija yra pagalbos priemonės, kai vaikas jau patyrė prievartą. Jos tikslas yra suteikti pagalbą vaikui, kuris patyrė prievartą, jį reabilituojant, užtikrinant jam saugumą. Šiuo tikslu:

a) jei nustatoma, kad yra pavojus vaiko sveikatai ir gyvybei, skubios pagalbos veiksnių turi būti imamasi nedelsiant. Tokiu atveju būtina suteikti vaikui medicininę pagalbą, apie prievartą informuoti policiją, vaikų teisių apsaugos tarnybą, prokuratūrą. Žmonėms, kurie neturi profesinės atsakomybės už vaiką (ne medikai, mokytojai, vaikų teisių apsaugos ir t.t.), užtenka informuoti vieną iš minėtų tarnybų;

b) kai informacija apie prievartą pasiekia vaikų teisių apsaugos tarnybą, pastaroji organizuoja susirinkimą vaiko apsaugos klausimais. Susirinkimo tikslas yra užtikrinti vaiko saugumą, imantis socialinių, psichologinių ir juridinių veiksnių. Į šį susirinkimą sukvičiami vaiko tėvai arba globėjai, pats vaikas, profesionalai darbuotojai ar kiti asmenys, turėję (ar turintys ryšį su vaiku ir jo šeima). Vaiko apsaugos procesą koordinuojantis socialinis darbuotojas po atitinkamos informacijos susirinkime pats nusprendžia, kokius asmenis kviesti, tačiau policininko, mediko, švietimo įstaigos, jei vaikas lanko darželį arba mokyklą, dalyvavimas būtinas. Jei vykdytoje prieš vaiką prievartoje būtina kelti bylą, tuomet prokuroro dalyvavimas yra būtinas;

c) susirinkimo išdava - rašytinis vaiko apsaugos planas, numatant psichologines, medicinines, socialines ar juridines paslaugas, reikalingas vaiko saugumui, atsakomybę bei įsipareigojimus, konkrečius terminus bei ateinančio susirinkimo dėl vaiko apsaugos plano peržiūros datą. Sprendimai dėl vaiko apsaugos plano veiksnių turi būti priimami griežtai atsižvelgiant į vaiko saugumo užtikrinimą ilgalaikėje perspektyvoje. Be to, būtina vaiką įtraukti, kad jis aktyviai dalyvautų savo apsaugos procese. Jo nuomonė saugumo klausimu turi būti vertinama kaip labai svarbi;

d) vaiko apsaugos procesas, ypač kai prievartos atvejus yra ruošiamasi nagrinėti ar nagrinėjami teisme, būtina, kad procesas vyktų vaikui draugiškoje aplinkoje, stengiantis apsaugoti vaikus-aukas nuo nereikalingo pakartotinio traumavimo, užtikrinant vaiko teisę į gynybą teismo proceso metu. Būtina, kad kiekvienam šeimoje iš tėvų ar teisėtų globėjų prievartą patyrusiam vaikui būtų skiriamas valstybės apmokamas advokatas;

e) prievartą patyrusiam vaikui pagalba turi būti teikiama tiek ikiteisminiu laikotarpiu, tiek po teisminės bylos. Pagalbos teikimo trukmę apsprendžia vaiko saugumo užtikrinimo poreikis;

f) atsižvelgiant į tai, kad daugelis atvejų dėl prievartos prieš vaikus visai nepasiekia teismo arba gali baigtis vaiko nenaudai ir tai, kad prievartą dažnai vaikas patiria iš jam pažįstamų ar artimų žmonių, būtina, kad vaiko apsauga vyktų šiomis kryptimis:

- pagalba vaikui;
- pagalba vaiko šeimai;

- pagalba prievartautojui, reikalui esant sankcijos (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, 2002).

Pasak E. Karmazos (2004), taikomų prevencijos formų efektyvumas didėja, kai:

- yra dirbama su jaunesnio amžiaus vaikais. Efektyviausia pradėti dirbti su ikimokyklinio arba pradinių klasių moksleiviais;
- kai prevencijos formos yra taikomos nuolat;
- kai yra taikomos skirtingo pobūdžio prevencijos formos;
- kai vaikai gali aktyviai dalyvauti (diskutuoti, reikšti savo nuomonę);
- kai su vaikais yra dirbama mažose grupėse. Grupės, didesnės nei 12 dalyvių, yra mažiau efektyvios. Paskaitoms geriausia kviesti ne daugiau nei 25-30 vaikų. Masinio pobūdžio renginiuose turėtų dalyvauti ne daugiau nei 100 vaikų. Kai yra daug dalyvių, sudėtinga valdyti auditoriją, todėl mažėja darbo efektyvumas;
- kai į prevencijos organizavimą įtraukiami ir mokyklos moksleiviai (Karmaza, 2004).

Taip pat prevencijos programos bus veiksmingesnės, jei:

- bus atliktas tikslus prievartos formų bei paplitimo įvertinimas;
- bus naudojamos visomis galimybėmis, o ne vien kliaujamosi savo jėgomis;
- į mokyklos bendruomenės programas bus įtraukiami šeimos nariai;
- bus labai tiksliai apibrėžtas pageidaujamas ir nepageidaujamas elgesys, vieningai ir griežtai laikomasi iškeltų taisyklių (Trakinskienė, 2005).

Veiksmingiausias ir efektyviausias problemos sprendimo būdas yra pirminė prevencija, t.y. priemonės, kurios ugdo vaikų atsparumą neigiamiems gyvenimo reiškiniams dar prieš susiduriant su jais (Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui ir bendruomenei aspektai, 2006).

Remiantis tuo, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, kad prevencija būtų efektyvi, ji turi būti nukreipta į tą laikotarpį, kuris lemia didžiausius, kritinius ir labiausiai tikėtinus raidos pasikeitimus. Tiek valstybinės institucijos, tiek nevyriausybinės organizacijos turi skirti daug dėmesio ir lėšų pirminės prevencijos priemonėms įgyvendinti, kurios apima mokyklą, šeimą, bendruomenę. Vadinasi, labai svarbu vykdyti įvairias prevencines programas, formuojant bendrakultūrinius, socialinius įgūdžius ir nuostatas. O kad programos būtų efektyvesnės, reikalinga didelė prevencijos metodų įvairovė, pačių vaikų aktyvus dalyvavimas tiek jas organizuojant, tiek įgyvendinant. Taigi, svarbiausias vaidmuo pirminėje prevencijoje tenka ne medikams, o mokyklai, šeimai, žiniasklaidai bei nevyriausybiniams organizacijoms.

2.2. Įvairūs prevencinių renginių metodai ir rūšys

Dažnai vykdant prevenciją apsiribojama tik vienu metodu – paskaita: pasikviečiamas specialistas ir jo prašoma paskaityti paskaitą. Toks renginys nėra labai veiksmingas. Todėl E. Karmaza, N. Grigutyte ir E.G. Karmazė (2007) siūlo taikyti kuo įvairesnius prevencijos metodus:

- *Vaidybos taikymas.* Vaikai mokosi daugiau iš to, ką mato, o ne iš to, ką girdi. Todėl pakankamai efektyvu taikyti vaidybą (įvairių situacijų vaidinimas), mokant vaikus atpažinti pavojingas situacijas, tinkamai apsisaugoti. Vaidinamos istorijos padeda vaikams atgaminti jų pačių asmeniškai išgyventas situacijas. Svarbu, kad patys vaikai galėtų paruošti ir suvaidinti sudėtingas situacijas.
- *Paskaitos – diskusijos.* Jos gali būti pačių įvairiausių tipų. Paprasta paskaita – pasakojimas yra mažiausiai efektyvi prevencijos forma. Efektyvumas didėja, kai vaikai patys savarankiškai gali aktyviai dalyvauti renginyje. Net jeigu organizuojama paskaita, būtina palikti laiko vaikų klausimams, diskusijai, darbui grupėse.
- *Filmo peržiūra.* Kol kas yra nedaug filmų, kurie yra nekomerciniai ir tiktų parodyti vaikams prevenciniais tikslais. (Siūlomi pavyzdžiai: “Lilija Amžinai”, “Pykšt Pokšt -Tu negyvas”). Jeigu kaip prevencinę formą taikome filmą, reikia įvertinti, kuo jis gali būti naudingas vaikams, ar ten yra pateikiami problemų sprendimo būdai, ar aiškiai atskleidžiama problema. Labai svarbu vaikams ne tik parodyti filmą, bet ir aptarti, kaip jie suprato filmą. Tai galima daryti:
 - 1) po filmo peržiūros pateikti vaikams keletą klausimų, kaip jie suprato. Tai turi būti *diskusija*, kurioje kiekvienas vaikas galėtų pasakyti savo nuomonę. Turite siekti ne tik sužinoti vaikų nuomonę, bet ir „taisyti“ neteisingas vaikų nuostatas;
 - 2) pateikti kiekvienam vaikui *anketą* apie tai, kaip suprato šį filmą. Toks būdas yra naudingesnis tuo, kad kiekvienas vaikas gali pasakyti savo nuomonę. Bet tokiu būdu jums kaip specialistui bus sunkiau keisti neteisingas nuostatas.

Papildomi darbo metodai:

- *Vizitas į policijos nuovadą ar komisariatą.* Jo metu vaikus galite supažindinti su policijos darbu, organizuoti diskusiją, supažindinti su kitais pareigūnais, su pagalbos organizavimu prievartos atveju.
- *Viktorina – konkursas.* Jos metu gali dalyvauti keletas klasių (ar dar daugiau), kuomet jūs kartu su partneriais parengę užduotis (apie prievartą, įstatymus, pagalbą, ir t.t.), galite perteikti žinias žaisminga forma.

- *Vizitas į organizacijas, teikiančias pagalbą vaikams, nukentėjusiems nuo prievartos.* Tai gali būti nevyriausybinė organizacija, vaikų teisių apsaugos tarnyba, kitos įvairios vaikų gynimo organizacijos.
- *Vakarai ir vakaronės.* Tai gali būti teminiai vakarai, galima pakviesti garsų žmogų, vyresnius moksleivius ar suaugusiuosius, kurie papasakotų apie prievartą ir kaip jie sprendavo konfliktines situacijas efektyviu būdu ir t.t.
- *Mokyklos stendas apie prievartos prevenciją.* Kartu su moksleiviais galite organizuoti stendo kūrimą, jame pateikti reikalingą informaciją moksleiviams.
- *Diskusijos.* Jos būtų efektyvesnės, jeigu iš anksto vaikus įtrauksite į diskusijų organizavimą. Tai gali būti diskusija taikant debatų metodą labai konkrečia tema, pavyzdžiui, kas mažiau konfliktuoja: merginos ar vaikinai. Taip pat su vaikais galite aptarti smurto situacijas, lyginant skirtumus tarp lyčių.
- *Prievartos mokyklose situacijos įvertinimas (tyrimas).* Tyrimas yra skirtas įvertinti, kokia yra vaikų patirtis, kokios jų nuostatos. Jeigu bus apklausiamas didelis skaičius vaikų, tuomet tyrimas gali atlikti ir prevencinį vaidmenį, nes vaikai jausis kažkiek atskleidę (kad ir anonimiškai) savo patyrimą, kalbant apie prievartą. Žinos, kad kažkas iš suaugusiųjų domisi jų problemomis, kad jie yra ne vieni, matantys prievartos situaciją.
- *Vaikų parengtas vaidinimas – spektaklis* apie prievartą. Tai yra pakankamai efektyvi forma, nes joje aktyviai dalyvaus vaikai. Kartu būtina padaryti bendrą aptarimą su vaikais. Situacijos gali būti pačios įvairiausios: smurtas mokykloje, emocinė prievarta, pravardžiavimas, nepažįstamo žmogaus agresyvus ar per daug seksualizuotas, įtartinas elgesys, draugystė tarp merginos ir vaikino ir t.t.
- *Vaikų piešinių konkursas.* Ši forma tinka jaunesnio amžiaus vaikams. Vėliau svarbu su vaikais aptarti, kas yra nupiešta. Ir kitos formos (svarbu, kad tai būtų vaikams priimtina forma) (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007).

Pasak G. Kvieskienės (2003), prevencija, naudojantis aktyviais metodais, aktyviu bendradarbiavimu, sprendžiant socialines problemas, vaiko individualių teisių pažinimas efektyviai ugdo pozityvias vertybes ir pozityvų elgesį. Taigi, vaikų užimtumas ir prevencinė veikla turi tapti kiekvienos bendruomenės uždaviniu, o suinteresuotų šioje srityje institucijų veiklą būtina vienyti ir koordinuoti (Švedaitė, 2004).

Taigi, remiantis tuo, kas pasakyta, galima daryti prielaidą, kad svarbu ne tik pateikti mokiniams informaciją, bet ir pakeisti jų nuostatas, didinti psichologinį atsparumą. Aktyvūs ir

netradiciniai metodai yra efektyvesni, jie verčia mokinius kritiškai mąstyti, spręsti problemas, savarankiškai ieškoti informacijos. Derinant mokymąsi su praktine veikla vaikai savarankiškiau, kritiškiau vertina iš aplinkos gaunamą informaciją. Vadinasi, tinkamai parinkti prevencijos metodai suteikia ne tik informacijos, bet ir formuoja mokinių vertybines nuostatas, stiprina motyvaciją, lemia elgesio raidą.

2.3. Klasės auklėtojo vaidmuo vykdant prevenciją

Klasės auklėtoją L. Jovaiša (1995) apibūdina kaip mokyklos mokytoją, kuriam pavesta ugdyti klasės bendruomenę. Klasės bendruomenė susideda iš mokinių, jų tėvų ir mokytojų, dirbančių su konkrečia klase. Todėl klasės auklėtojas ne tik vadovauja klasės bendruomenei, bet ir atstovauja jų interesams, ieško galimybių tenkinti jų poreikius. Dažnai, kai kalbama apie mokinių auklėjimą, atsakingu už šį darbą darba laikomas klasės auklėtojas.

Pastaruoju metu yra tikslinamos klasės auklėtojo funkcijos. Dažniausiai klasės auklėtojai, kalbėdami apie savo darbą, nurodo per menką atlyginimą ir per didelę atsakomybę. Atėmus laiką, kurį klasės auklėtojas per savaitę turi skirti pamokoms ir dokumentacijai pildyti, tiesioginiam darbui su mokiniais laiko lieka nedaug. Tačiau klasės auklėtojo atsakomybė ir funkcijos yra itin svarbios.

E. Karmaza, N. Grigutyte, E.G. Karmazė (2007) teigia, kad klasės auklėtojas:

- užtikrina ugdomų mokinių saugumą;
- ugdo tvirtas mokinių dorovės, pilietines, tautines bei patriotones nuostatas, laiduoja jų asmenybės galių plėtotę;
- rūpinasi pagalbos teikimu mokiniams, turintiems ugdomosi, mokymosi sunkumų ir specialiųjų ugdomosi poreikių;
- nuolat informuoja tėvus apie jų vaikų ugdomosi poreikius ir pasiekimus

L. Jovaiša (1995) pateikia klasės auklėtojo pareigybes:

- 1) Domėtis moksleivių sveikata, tirti jų polinkius, poreikius, interesus.
- 2) Reguluoti moksleivių darbo ir poilsio režimą, informuoti tėvus ir kitus teisėtus vaiko atstovus apie vaiko mokymąsi ir elgesį.
- 3) Ugdyti moksleivių vertybines nuostatas, pilietiškumą, demokratiškumą, puoselėti dorovę, sveiką gyvenseną, mokyklos bendruomenės priimtas tvarkos taisykles. Anot autoriaus, yra išskiriamos penkios pagrindinės darbo su klase kryptys:

- 1) Darbas su klase kaip su grupe. Pagrindinis šios darbo formos tikslas – formuoti klasės grupę, kuri būtų gerai organizuota, sugebėtų atstovauti savo interesams ir kurios kiekvienas narys galėtų įgyvendinti savo individualius tikslus ir poreikius.
- 2) Darbas su kolegomis, dirbančiais toje pačioje grupėje. Tikslas – rinkti informaciją ir koordinuoti bendrą veiklą siekiant bendrų klasės ugdymo tikslų.
- 3) Individualus darbas su mokiniais, kolegomis ir tėvais. Šiame etape klasės auklėtojas daug dėmesio skiria klasės mokiniams, o ypač vaikams, turintiems svarbių problemų, padeda spręsti konfliktus, įvairias išskylančias problemas.
- 4) Darbas su tėvų grupe. Jis stengiasi suburti tėvų grupę, kurioje tėvai vienas kitą gerai pažintų ir sugebėtų mokyklose organizuotai atstovauti savo vaikų interesams.
- 5) Darbas su šeimomis. Čia skiriama daug dėmesio atskiroms šeimoms, ypač vaikų, turinčių tam tikrų problemų, šeimoms, ir bendradarbiauti sprendžiant tas problemas.

B. Bitinas (1995) klasės auklėtojo veiklos pobūdį apibrėžia dar kitaip:

- tai prižiūrėtojas – tvarkos saugotojas, elgesio taisyklių stebėtojas;
- auklėtojas – auklėjamojo poveikio subjektas, ugdytiniais privalomų vertybių perteikėjas, jų nuostatų, jausmų, įpročių ugdytojas;
- organizatorius – veiklos iniciatorius, konkretinantis jos tikslus, parenkantis vykdytojus, apibendrinantis veiklos rezultatus;
- kuratorius – asmuo, kuriam pavesta rūpintis kuria nors veiklos sritimi, padedant jos vykdytojams spręsti numatytus uždavinius;
- patarėjas – socialinis pedagogas, kuris ugdymo institucijoje rūpinasi pedagoginės ir socialinės pagalbos teikimu jos reikalingiems ugdytiniais;
- konsultantas – asmuo, padedantis ugdytiniais spręsti asmenines problemas.

Mokytojai greičiau pamato išnaudojamus vaikus, tačiau dėl baimės ir žinių trūkumo jiems sunku apsispręsti dėl smurto pranešimo. Nors mokytojai privalo pranešti apie įtariamus atvejus vaikų piktnaudžiavimu, tačiau ne visada tai padaro. Žinių nepakankamumas trukdo mokytojui aptikti visų rūšių smurtą, tačiau jis gali ir neatpažinti seksualinio išnaudojimo, nes nebus išorinių požymių (McIntyre, 1990).

G. Kvieskienės, V. Indrašienės, D. Targamadzės ir kt. (2006) nuomone, mokiniai yra linkę kreiptis pagalbos pirmiausia į savo klasės auklėtoją. Klasės auklėtojas - tai mažasis klasės socialinis pedagogas. Vadinas, sprendžiant smurto atvejus, klasės auklėtojui tenka didžioji darbo dalis. Taigi, padedamas psichologo ir socialinio pedagogo, klasės auklėtojas gali išspręsti daugelį įvairių smurtinių atvejų.

Pasak B. Bitino (1995), klasės auklėtojai turėtų atkreipti dėmesį į merginas iš šeimų, kurios priklauso rizikos grupei. Mergina, priklausanti rizikos grupei, turi didesnę riziką tapti prekybos moterimis ir vaikais auka. Autorius išskiria tokius su šeima susijusius rizikos veiksnius:

- Vaikų nepriežiūra šeimoje, merginai trūksta šilumos, pritarimo. Tokios merginos yra lengviau paperkamos suaugusiųjų rodomu dėmesiu.
- Šeimoje vyrauja pozicija “Suaugęs visada teišus”, iš merginų reikalaujama visiško paklusnumo, neleidžiama abejoti suaugusiųjų nuomone, ginčytis su jais.
- Šeimoje vyrauja šiurkštumas, žiaurumas, fizinės bausmės ir smurtas.
- Lytinio švietimo ir prievartos tema šeimoje yra tabu, vaikai viską sužino iš bendraamžių, neturi supratimo, kokie santykiai tarp vyro ir moters yra normalūs, o kokie – ne.
- Akademinų pasiekimų neskatinanti šeima. Ypač svarbu atkreipti dėmesį į tas šeimas, kurios įtariamos, kad vienas iš šeimos narių galėjo užsiimti prostitucija.

Taigi, remiantis tuo, kas pasakyta, niekas nėra apsaugotas nuo seksualinio išnaudojimo, tačiau pavojus ne visiems yra vienodas. Visi vaikai, priklausantys rizikos grupei, turėtų būti stebimi atitinkamų institucijų bei specialistų – Vaikų teisių apsaugos tarnybos, socialinių pedagogų, socialinių darbuotojų ir klasės auklėtojų.

Kadangi klasės auklėtojas daug laiko praleidžia su vaikais, jis turėtų žinoti apie galimus vaikų sunkumus ir kaip juos atpažinti. Vadinasi, klasės auklėtojas gali vykdyti tam tikrą seksualinio išnaudojimo prevencinę veiklą, bet tam reikia pasiręgti: jis turi domėtis atitinkamais mokymais, literatūra ir papildomais kursais.

2.4. Seksualinio smurto prieš vaikus prevencija mokykloje

Seksualinės prievartos prevencija – tai priemonės, skirtos apsaugoti vaikus nuo seksualinio išnaudojimo. Pagrindinis prevencijos uždavinys – supažindinti jaunas žmones su socialinėmis ir pažintinėmis strategijomis, kurios padėtų atpažinti ir apsisaugoti nuo seksualinės prievartos. Palankiausia aplinka taikyti prevencines programas yra mokykla (Mokyklos vaidmuo narkomanijos prevencijoje, 2008):

Pirma. Vaikai ir moksleiviai čia praleidžia daugiausia laiko, pedagogai turi informacijos apie vaikus, kurios neturi tėvai ir kitos institucijos, jie gali pirmieji pastebėti ir neretai pastebi pavojaus ženklus;

Antra. Mokyklinės prevencijos programos yra veiksmingiausios, nes yra (ar bent jau gali būti) gerai suplanuotos, nuoseklios ir vykdomos parengtų specialistų.

Daugelyje valstybių (tarp jų ir Lietuvoje) pagrindinis vaidmuo seksualinio smurto prevencijoje tenka informacijos teikimui. Susirūpinimas prievartos prieš vaikus problema skatina

kurti prevencines programas ir taip mokyti vaikus apsiginti patiems. Apibendrintai prevenciją mokykloje galima išreikšti tokia formule: žinios + nuostatos/vertybės + įgūdžiai/gebėjimai = elgesys (Mokyklos vaidmuo narkomanijos prevencijoje, 2008).

Vadinasi, labai svarbu suteikti vaikams ir moksleiviams reikiamų žinių apie seksualinę prievartą ir jos žalą. Tačiau ši priemonė turi gana ribotą poveikį, be to, joje trūksta konkrečių elgsenos ir socialinės sąveikos ugdymo komponentų. Todėl mokyklinės prevencijos programų tikslas turėtų būti ne tik švietimas, bet ir psichologinės-socialinės kompetencijos ir vertybinių nuostatų formavimas bei gyvenimo įgūdžių, kurie padėtų sveikai gyventi, kurti, sąmoningai rinktis, atsakyti už savo veiksmus ir suprasti poelgių padarinius, ugdymas.

2.4.1. Socialinių ir saugumo įgūdžių lavinimas

Vaikai pirmuosius socialinius įgūdžius įgyja šeimoje, o vėliau naujų įgūdžių išmoksta mokykloje. Socialinių įgūdžių lavinimas nėra vienkartinė veikla, tai turi vykti nuolatos. Jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, galimas dalykas, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą jis išreikš netinkamu elgesiu: agresija, demonstratyviu elgesiu, priešišku aplinkiniams. Arba atvirkščiai – jam gali būti būdingas pasyvus, vengimo elgesys: toks vaikas gali būti apatiškas, baugštas, gali jaustis izoliuotas, jam būdingas nepasitikėjimas savimi, menkas savęs vertinimas. „Blogo nuojauta, baimė, nerimas, įtampa, nervingumas, nerimastavimas – tai vis apvilto saugumo poreikio padariniai“ (Maslow, 2006, p. 99). Visa tai stabdo asmenybės vystymąsi (Statment, 2004). Vadinasi, socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams. Taigi, vaikai ateityje galės išvengti didelių asmenybės krizių, jei bus mokomi tinkamų būdų susitvarkyti su konfliktinėmis gyvenimo pateikiamomis situacijomis.

E. Karmaza, N. Grigutyte, E.G. Karmazė (2007) tvirtina, kad vaikai galėtų apsisaugoti nuo prievartos, jei:

- perteiksime jiems būtinas žinias apie įvairias prievartos formas: pirmiausia, žinodamas apie gresiančius pavojus, vaikas bus atsargesnis, ir galbūt, atsidūręs grėsmingoje situacijoje, jis sugebės duoti atkirtį ar pabėgti;
- ugdysime socialinius (fizinio ir psichologinio saugumo, streso įveikimo, konfliktų sprendimo ir kt.) vaikų įgūdžius. Vaikams nepakanka vien žinoti, kaip jie turi elgtis sudėtingose situacijose, - jie turėtų būti to mokomi aktyviojo mokymosi metodais. Situacijų vaidinimas yra viena iš veiksmingiausių darbo formų, mokant vaikus tinkamo elgsenio. Tai padeda vaikams kūrybiškai ir savitai spręsti specifines problemas (pavyzdžiui, kaip elgtis seksualinio priekabiavimo atveju, kaip pasakyti "Ne", kai suaugusieji siūlo daryti tai, kas vaikui yra nemalonu), ieškoti konkrečių išėjimų iš susidariusios padėties būdų, moko

kritiškai mąstyti. Be to, vaidmenų atlikimas padeda įsijausti į kitų žmonių sunkumus, požiūrius ir geriau suprasti vienas kitą - ugdo empatiją. Svarbu, kad vaikas gautų grįžtamosios informacijos apie jo elgesio pasekmes kitiems situacijos dalyviams, kad būtų skatinamas spręsti problemas socialiai priimtinais būdais. Dažnai agresyvūs asmenys iš aukų tikisi paklusnumo, nuolankumo, tikisi, kad auka pradės verkti, nuliūs, praras savitvardą. Jei auka taip nesielgia, agresorius neretai palieka ją ramybėje. Todėl lavinant socialinius įgūdžius, svarbu atkreipti dėmesį ir į gebėjimo be pykčio ir išiučio kovoti už save ugdymą.

Lavinant socialinius įgūdžius, taip pat svarbu lavinti ir saugumo įgūdžius. Vaikas mūsų visuomenėje paprastai linkęs gyventi saugiame, sutvarkytame, prognozuojamame, dėsningame pasaulyje, kuriuo jis gali pasikliauti, kuriame nevyksta netikėtų, nesuvaldomų, ar kitokių pavojingų dalykų, kuriame bet kada galingi tėvai ar gynėjai gali užstoti nuo grėsmės. Tačiau, mūsų visuomenėje vaikams trūksta saugumo (Maslow, 2006). Pasak A. H. Maslow (2006), vaikas, kuris yra nesaugus, visiškai nuviltas ar jaučia grėsmę, kurio saugumo, meilės, priklausomybės, savigarbos poreikiai nepatenkinti, parodys daugiau savanaudiškumo, neapykantos ir agresyvumo.

Neretai, mokant vaikus saugumo įgūdžių, laikomasi „gąsdinimo taktikos“. Mintis, kad mokydami saugumo įgūdžių turime gąsdinti vaikus, yra plačiai paplitęs mitas. Iš tiesų vaikus reikia mokyti tinkamo elgesio įgūdžių, kad įvairiose sudėtingose situacijose jis liktų saugus. Žodžiai ir bendravimo maniera turi tiesioginės įtakos tam, ar vaikas sugebės išspręsti sudėtingą situaciją, ar taps auka (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007). Vadinasi, gąsdindami vaikus, ypač jaunesniojo amžiaus, sugriauname jų gebėjimą tinkamai reaguoti pavojingose situacijose.

Prieš pradėdant ugdyti vaikų saugumo įgūdžius, svarbu išsiaiškinti, kokius įgūdžius vaikai jau turi. P. Statment (2004) siūlo orientuotis pagal šiuos kriterijus:

Ikimokyklinio amžiaus vaikai turi:

- žinoti kūno dalių pavadinimus;
- skirti „gerus“ ir „blogus“ prisilietimus;
- suprasti ir skirti, kas yra nepažįstamas ir gera linkintis suaugusysis;
- žinoti identifikacinę informaciją apie save: pavardė, telefono numeris, adresas;
- žinoti ir mokėti surinkti pagalbos telefono numerį;
- leisti fiziškai liesti save tik šeimos nariams;
- prašyti tėvų leidimo priimti dovanas iš suaugusiųjų, jei jie nėra šeimos nariai;
- papasakoti tėvams apie paslaptis, jei kas nors tave verčia ar liepia jas laikyti.

Pradinių klasių mokiniai turi:

- žinoti, kad galima sėstis tik į iš anksto aptartų ir žinomų žmonių mašiną;

- mokėti kreiptis pagalbos į suaugusiuosius;
- pasitikėti vidiniu pavojaus signalu ir veikti pagal saugumo taisykles;
- žinoti ir imtis saugumo priemonių telefono ir durų skambučių atvejais;
- žinoti ir imtis saugumo priemonių bendraujant su nepažįstamais žmonėmis;
- atsisakyti nuo įvairių formų papirkinėjimo (dovanomis, saldainiais) ir apie tai pranešti tėvams;
- ryžtingai nutraukti bet kokius seksualinius ketinimus jų atžvilgiu;
- neturėti paslapčių nuo tėvų;
- vengti teikti pagalbą nepažįstamiems žmonėms;
- skirti apsimetėlius policininkus nuo tikrų policijos pareigūnų;
- „rėkti, bėgti ir papasakoti“ pavojaus atveju.

Taigi, jeigu vaikas turi jo amžių atitinkančios informacijos apie lytiškumą, seksualinę prievartą, yra dalyvavęs specialiose mokomosiose programose apie seksualinę prievartą prieš vaikus ir kaip nuo jos apsisaugoti, tai sumažina riziką patirti seksualinę prievartą. Tačiau, nepadeda visai išvengti seksualinės prievartos.

Remiantis tuo, kad pasakyta, galima daryti prielaidą, kad socialinių ir saugumo įgūdžių ir gebėjimų supratimas bei jų lavinimas turi atsirasti formuojantis asmenybei, jai bręstant, t.y. pradedant ikimokyklinėse įstaigose bei tęsiant bendrojo lavinimo mokyklose, gimnazijose ir kitose švietimo posistemėse. Įgūdžiai bei gebėjimai, kurie nusako asmenybės socialumą, turi būti lavinami per pratybas, per mokymo procesą.

2.4.2. Vaiko teisių mokymas

Vaiko teisių mokymas – visapusiško asmenybės ugdymo, padedančio jam harmoningai vystytis ir sėkmingai integruotis į socialinę bei kultūrinę aplinką, dalis. Vaikų teisių mokymas nėra vien tik supažindinimas su jas apibrėžiančiais dokumentais, žinių perteikimas (Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika, 1999).

Taigi, vaiko teisių mokymas ir įgyvendinimas yra platesnė sąvoka nei vaiko teisių įstatymų aiškinimas. Šio proceso paskirtis – ugdyti asmenybę, suvokiančią žmogaus teisių esmę, pasiryžusią ir gebančią gyventi taip, kad būtų gyvendintos ne tik jo paties, bet ir kitų vaikų teisės. Šito negalima pasiekti tik perduodant žinias. Žinojimas ir supratimas yra svarbu, tačiau nenulemia nuostatų, įpročių, elgsenos, užtikrinančių, kad bus siekiama įgyvendinti savo ir kitų žmonių teises.

Anot N. Grigutytės (2003), kiekvienas žmogus nori būti išgirstas ir suprastas, mylimas, pastebėtas ir pripažintas, svarbus ir gerbiamas. Šie poreikiai būdingi ir kiekvienam mokiniui, o jų garantavimas tiesiogiai siejamas su žmogaus teisių pagrindu – pagarba kiekvieno orumui ir vertei. Todėl bendriausiu požiūriu prievarta yra visa, kas žeidžia vaiko orumą ir niekina jo vertę. Tai gali būti įvairūs veiksniai – vaiko atmetimas, ignoravimas, terorizavimas, įžeidinėjimas, mušimas, kankinimas ar seksualinis išnaudojimas, įvairiausių formų ir būdų patyčios, – sukeltys vaikui skausmą, baimę, nesaugumą ar kitokio atspalvio kančią. Tad Jungtinių Tautų pranešimuose apie žmogaus socialinę raidą teigiama, kad žmogaus teisių siekis – išlaisvinti iš baimės ir stokos, o vaikai – tai ta socialinė grupė, kurios teisės yra specifinės, t. y. žmogaus teisių atžvilgiu joms skiriamas ypatingas dėmesys, nes vaikų teises lengviau pažeisti nei suaugusiųjų. Vadinasi, norėdami vaikus išmokyti apsiginti ir pasakyti "Ne", turime juos supažindinti su teisėmis, kurias gina Lietuvos Respublika, ratifikavusi Vaiko teisių konvenciją ir priėmusi Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą.

Dažnai vaikai supažindinami su teisėmis ir pareigomis, vartojant tokius žodžius kaip "galima/negalima", "reikia", "privalau". Kiekviena žmogaus teisė yra susijusi su pareiga, o pareigų įgyvendinimas garantuoja kitų žmonių teises. Tad ginant vaiko teises būtina skatinti ir patį vaiką atsakyti už savo elgesį. Vaikas turi lavinti atsakomybės jausmą dėl savęs paties, kitų vaikų, suaugusiųjų ir visos visuomenės. Savo pareigų ir taisyklių nesilaikančio asmens teisės gali būti apribotos. Tai gali būti drausminis įspėjimas mokykloje arba baudžiamoji atsakomybė už padarytą nusikaltimą, kai galimas netgi vienos iš pagrindinių asmens teisių - jo laisvės apribojimas (Grigutytė, 2003). Trumpai sakant, taisyklės įstaigoje padeda palaikyti tvarką, nors jų vaikai dažnai nemėgsta ir supranta kaip suvaržymą ar bausmę.

Humanistinės asmenybės teorijos atstovas A. H. Maslow teigia (2006, p. 71), kad „psichologiškai vaikai jaučiasi ramiau dalyvaudami sistemoje, kurios bent kontūrai yra daugiau mažiau griežti, kurioje egzistuoja kokia nors dienotvarkė, kokia nors rutina, kažkas, kuo galima pasikliauti ne tik dabar, bet ir vėliau ateityje“. Vadinasi, vaikui reikalingas organizuotas, sustruktūrintas, o ne visai neorganizuotas, nesustruktūrintas pasaulis.

Taigi, mūsų elgesį reglamentuoja daug įvairių taisyklių. Vaikus reikia supažindinti, jiems priminti ir tokias taisykles, kurios mums, suaugusiems, gali būti savaime suprantamos: teisė sveikai gyventi ir vystytis, reikšti savo nuomonę visais su jais susijusiais klausimais, siekti ir gauti visapusišką informaciją. Taip pat teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvės, kad niekas negali kištis į jų asmeninį gyvenimą, jei jie to nenori. Ypač reikia akcentuoti vaikų teises nepatirti fizinio ar psichologinio smurto, o taip pat galimybę būti apsaugotiems nuo seksualinio ir kitokio išnaudojimo. LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 34 straipsnis (1996) teigia, kad Valstybė isipareigoja ginti vaiką nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų bei

imasi visų reikiamų priemonių siekdamos uždrausti:

- a) lenkti arba prievartauti vaiką dalyvauti kokioje nors neteisėtoje seksualinėje veikloje;
- b) išnaudoti vaikus verčiant juos užsiimti prostitucija arba kita neteisėta seksualine veikla;
- c) išnaudoti vaikus pornografijai ir pornografiniams leidiniams.

Pasak P. Jucevičienės (2007), besivystant žinių visuomenei, švietimas tampa svarbia visuomenės, organizacijų, individo efektyvios veiklos sąlyga ir galinga priemone. Švietimas kaip reiškinys turi būti ne izoliuotas nuo visuomenės, žmonių gyvenimo, bet turi egzistuoti pačiame žmonių gyvenime. Pati visuomenė turi švietimą organizuoti, o švietimas realaus gyvenimo galimybes turi naudoti kaip savo edukacines aplinkas.

Vadinasi, švietimas apie žmogaus teises - tai ne žmogaus teisių paprasto įvedimo į mokyklų programas kaip papildomos disciplinos klausimas; jis reiškia ypatingą švietimo filosofiją, kurios tikslas paversti vaikus aktyviais savo pačių tobulėjimo dalyviais, o ne pasyviais švietimo proceso rezultatais.

2.4.3. Tėvų švietimas ir tėvystės įgūdžių skatinimas

Tėvų vaidmuo yra labai svarbus dar prieš vaikui pradėdant eiti į mokyklą, nes jie turi tikrai sudėtingą užduotį – paruošti vaiką socialiniam gyvenimui už šeimos ribų. Humanistinės asmenybės teorijos atstovas A. H. Maslow teigia (2006, p.318), „jog meilė yra pamatinis poreikis, kurį būtina patenkinti, kad žmogaus raida būtų sveika. Visų suaugusiųjų rūpestis, kad vaikai jaustųsi fiziškai ir emociškai saugūs. Vienas svarbiausių dalykų, ką gali padaryti tėvai – tai padėti vaikams įgauti tokius įgūdžius, kurie padėtų jiems elgtis ir spręsti iškilusius sunkumus savarankiškai (Tėvų vaidmuo patyčių prevencijoje, 2008). Vadinasi, jau šeimoje vaikui reikia teikti žinių, lavinti jo sugebėjimus, įgūdžius, diegti ir puoselėti nuostatas bei dvasines vertybes, kurios taptų jo gyvenimo pagrindu. Taigi, prieš eidamas į mokyklą vaikas turi būtų mokomas išreikšti savo jausmus ir kontroliuoti elgesį.

Vaikui pradėjus eiti į mokyklą, tėvai įgauna dar vieną svarbią funkciją – jie turi bendradarbiauti su mokyklos darbuotojais, siekdami užtikrinti vaiko saugumą, gerus mokymosi rezultatus. Mokyklos uždavinys – įtraukti tėvus ne tik į vaiko mokymosi proceso stebėjimą, bet ir į prevencines veiklas, padedančias užtikrinti vaiko gerovę mokykloje (Tėvų vaidmuo patyčių prevencijoje, 2008). Vadinasi, tėvų įsitraukimas į mokykloje vykdomą prevenciją yra labai svarbus – tai gali nulemti prevencinės veiklos sėkmę.

Pasak Narkotikų kontrolės departamento A. Astrauskienės (2007), pasaulyje įrodyta, kad tėvų vaidmuo prevencijoje yra pats svarbiausias. Naujausi Jungtinių Tautų tyrimai skelbia, kad efektyvioje prevencijoje 90 procentų turi tekti šeimai - tėvų švietimui, mokymui, šeimos aplinkos

gerinimui. Atlikti prevencinių programų vertinimai pateikė ir tai pagrindžiančius ekonominius paskaičiavimus - nustatyta, kad investicijos į tėvų programas atsiperka daugiau nei 9 kartus, o į mokyklą – apie 4 kartus (Astrauskienė, 2007). Taigi, pagrindinį dėmesį reikia skirti Lietuvos tėvų įtraukimui į prevenciją, nes Vyriausybė šiai veiklos kryptčiai skiria pakankamą finansavimą. Tai būtų žymiai efektyvesnė ir racionali veikla nei pavienių prevencinių projektų įgyvendinimas mokyklose.

E. S. Burgess ir S. K. Wurtele (1998) tyrimai parodė, kad prevencija yra veiksmingesnė, kai į ją yra įtraukiami tėvai. Be to, moksliniais tyrimais nustatyta, kad vaikai, kurių tėvai dalyvavo seksualinio smurto prevencijoje, turėjo gerokai daugiau žinių šia tema, todėl nebijojo atskleisti seksualinio piktnaudžiavimo, kai jis įvyko (Finkelhor, Asdigian, Dziuba-leatherman, 1995).

Lietuvoje tėvų įsitraukimas į prevencijas dar gana pasyvus. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą, daugelis tėvų nusimeta dalį atsakomybės, nes mano, kad visą jų vaiko ugdymo darbą, įskaitant ir seksualinės prievartos prevenciją, atliks mokykla (Astrauskienė, 2007). Vadinasi, tėvai užmiršta arba nežino, kad daug kas priklauso nuo jų pačių elgesio bei dalyvavimo mokykloje vykdomose prevencijose.

Ieškant būdų, kaip įtraukti tėvus į prevencinę veiklą, visų pirma labai svarbu informuoti. Konfliktiški santykiai, tėvų skyrybos, netinkamas auklėjimo būdas, šeimos narių nusikalstamas elgesys, alkoholio ar narkotikų vartojimas – visa tai didina galimybę vaikui patekti į rizikos grupę bei patirti žalą (Kvieskienė, 2003). Vadinasi, vaiko saugumui ir ugdymui svarbiausia institucija visuomenėje yra šeima, kur formuojasi pagrindiniai socialiniai įgūdžiai, vertybinės nuostatos.

Anot N. Grigutytės, E. Karmazos, S. Kemerienės (2004), tėvų švietimas yra svarbus prievartos prevencijos aspektas. Jis galimas per tėvų informavimą, tiesioginį mokymą, kaip spręsti konkrečias problemas. Akcentuojant šiltų ir humaniškų santykių šeimoje svarbą, tėvams turėtų būti suteikiamos žinios apie vaikų vystymosi ir amžiaus tarpsnių ypatumus, apie tai, kaip auginti vaikus, kaip spręsti iškilusius neaiškumus, išreikšti jausmus, įveikti krizes.

Vadinasi, tėvų švietimo strategijos tikslai turėtų būti nukreipti į įgūdžių, reikalingų sėkmingam šeimos funkcionavimui, ugdymą, nuostatų į smurto naudojimą šeimoje ir vaikų auklėjimą keitimą.

Taigi, tik įtraukdama aplink mokyklą esančią bendruomenę, įvairias organizacijas ir institucijas į seksualinio smurto atvejų sprendimą, mokykla gali tikėtis geriausių rezultatų.

3. TYRIMO EIGOS, METODIKOS IR IMTIES CHARAKTERISTIKA

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Seksualinis smurtas tampa vis dažnesniu reiškiniu, kuris žaloja vaikus, kenkia jų sveikatai ir mokymuisi, neigiamai veikia mokyklos psichologinį klimatą. Seksualinis išnaudojimas yra nepageidaujamas, nesuderinamas su vaiko poreikiais, todėl neužtikrina vaiko teisės saugiai augti ir gyventi. Seksualinio smurto prevencija mokykloje yra aktuali visai jos bendruomenei (Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui ir bendruomenei aspektai, 2006).

Šio tyrimo tikslas - išsiaiškinti, kaip vykdoma seksualinio smurto prevencija mokykloje. Siekiant išsiaiškinti, kaip vykdoma seksualinio smurto prevencija prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, buvo atliktas tyrimas Mažeikių pradinio ugdymo mokyklose. Tyrimui atlikti naudotas anketinės apklausos metodas. Anketinė apklausa atlikta 2009 metais kovo – balandžio mėnesiais. Tyrimo empirinę bazę sudarė 101 mokytojas. Iš jų 18 mokytojų buvo apklausti Ateities pradinėje mokykloje, 21 - Vyturio pradinėje mokykloje, 19 - Žiburio pradinėje mokykloje, 21 - Kalnėnų vidurinėje mokykloje ir 22 - Jagmino pradinėje mokykloje. Respondentai tyrimui atrinkti naudojant netikimybinę, kvotinę atranką. Kvotos sudarytos pagal vieną požymį – ugdymo sritį. Taigi, buvo pasirinkti pradinio ugdymo pedagogai, nes daugumos tyrimų rezultatai rodo, kad seksualinį smurtą dažniausiai patiria jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikai (Prakapas, Norkevičius, Mickevičius ir kt., 2001).

Anketą (žr. 1 priede) ruošiau remdamasi moksline literatūra (Correction G. Ryan, S. Lane; Eds., 1991; Barbaree H., Marshal W., Hudson S., Eds., 1993). Mokytojams buvo pateiktos anketos raštu su 26 uždaro tipo ir 1 atviro tipo klausimais. 26 klausimai pateikti konstatuojamąją forma (teiginiai arba neiginiai), į kuriuos prašoma atsakyti pasirenkant atsakymo variantą iš ranginės skalės. Joje atsakymai yra išdėstyti tokia tvarka: 1 – Visiškai sutinku, 2 – Sutinku, 3 – Abejoju, 4 – Nesutinku, 5 – Visiškai nesutinku. Anketų teiginiai sudaro šiuos blokus:

1. Seksualinio smurto sampratos tyrimo blokas (1-5 klausimai);
2. Pedagogų žinių apie vaikų seksualinį išnaudojimą tyrimo blokas (6-10 klausimai);
3. Seksualinio smurto prevencijos mokykloje tyrimo blokas (11-15 klausimai);
4. Mokykloje vykdomos seksualinio smurto prevencinės veiklos metodų tyrimo blokas (16-20 klausimai);
5. Seksualinio išnaudojimo antrinės prevencijos tyrimo blokas (21-25 klausimai).

Priešpaskutinis 26 klausimas skirtas atskleisti pedagogų nuomonę, ar seksualinio smurto prevencija mokykloje yra efektyvi.

Rezultatų apdorojimui buvo naudojamas programinis statistinių duomenų paketas SPSS 11.0 (Statistical Package for Social Sciences) ir MS Excel programa. Anketinių duomenų analizė

atlikta taikant χ^2 testą. Koreliacijai skaičiuoti buvo taikomas Spearman'o kriterijus. Kokybiniam tyrimui naudota kontent analizė.

Į anketą įtraukto atviro klausimo (paskutinis anketos klausimas) - *Parašykite savo nuomonę, kokia prevencinė veikla ar priemonės prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą būtų efektyviausia ir tinkamiausia?* - duomenys buvo apdoroti turinio (content) analizės metodu. Vadovaujantis šios analizės principais, tekste yra randami ir identifikuojami leksiniai – semantiniai vienetai. Leksiniu – semantiniu vienetu gali būti sakinio dalis, sakinytis, ar net keli sakiniai. Išskirtas leksinis- semantinis vienetas reiškia, kad šioje teksto dalyje yra prasmė: esminė, raktinė mintis. Leksiniai – semantiniai vienetai grupuojami pagal panašumą, o vėliau ir įvardijami. Taip dominuojanti prasmė gauna vardą. Apibendrinti grupių pavadinimai vadinami kategorijomis. Šios kategorijos ir nusako nagrinėjamo reiškinio esmę, turinį, kryptingumą (Tidikis, 2003). Kaip teigia Mayring, kartais atskiras žodis gali nulemti fragmentaciją (Mayring, 2000). Dirbant su tekstu pirmiausiai buvo įvardijamos preliminarios kategorijos, vėliau buvo tikslinamos (ekspertų grupėje buvo diskutuojama apie sąvokų tikslumą, dermę su tyrimo klausimu, viso tyrimo objektu, hipoteze).

Kokybinio tyrimo duomenų patikimumo užtikrinimas

Siekiant išvengti subjektyvumo identifikuojami leksinius – semantinius vienetus ir įvardijant kategorijas duomenys buvo apdorojami pasitelkus ekspertų metodą. Šiuo atveju, analizuojant atviro klausimo duomenis talkino dvi pradinių klasių mokytojos (viena jų turi mokytojos – ekspertės, kita- mokytojos metodininkės vardus).

3.2. Pedagogų anketinės apklausos rezultatai ir jų analizė

Tyrimė dalyvavo 101 pradinio ugdymo pedagogas iš 5 mokyklų. Pirmieji anketos klausimai skirti demografinių duomenų surinkimui – tai informacija apie pedagogų lytį, amžių, įstaigą, kurioje dirba, darbo stažą, mokyklos dislokaciją, išsilavinimą, kvalifikacijos kategoriją ir ugdymo įstaigą.

1 lentelė

Respondentų socialinė - demografinė charakteristika (N=101)

1 lentelės tęsinys 35 puslapyje

Socialiniai – demografiniai požymiai		%
Lytis	Vyras	1
	Moteris	99
Amžius	Nuo 20 iki 30	9,9
	Nuo 30 iki 40	29,7
	Nuo 40 iki 50	32,7
	Nuo 50 iki 60	20,8
	Daugiau nei 60	6,9
Įstaiga, kurioje dirba	Švietimo įstaiga	100
	Kita įstaiga	-
Darbo stažas	Nuo 1 iki 10 m.	20,8
	Nuo 10 iki 20 m.	28,7
	Nuo 20 iki 30 m.	27,7
	Nuo 30 iki 40 m.	16,8
	Daugiau nei 40 m.	5,9
Mokyklos dislokacija	Miestas	100
	Rajono centras	-
	Kaimo vietovė	-
Išsilavinimas	Aukštesniosios mokyklos diplomas	5,9
	Seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomas	48,5
	Bakalauro diplomas	38,6
	Magistro diplomas	6,9
	Mokslų daktaro diplomas	-
	kita	-

1 lentelės tęsinys

Kvalifikacinė kategorija	Mokytojas	21,8
	Vyr. Mokytojas	56,4
	Mokytojas-metodininkas	21,8
	Mokytojas-ekspertas	-
Ugdymo įstaigos	Pradinė mokykla	90
	Pagrindinė mokykla	-
	Vidurinė mokykla	10
	Kita	-

Iš lentelėje pateiktų demografinių duomenų matome, kad didžiąją respondentų dalį sudaro moterys, vyrų buvo apklausta tik 1 proc. Vertinant tyrimo dalyvių amžių, daugiausia tiriamųjų yra nuo 40 ir 50 metų, beveik trečdalis respondentų yra nuo 30 ir 40 metų, daugiau nei penktadalis - nuo 50 iki 60 metų, dešimtadalis respondentų yra nuo 20 iki 30 metų ir mažoji dalis yra daugiau nei 60 metų.

Taigi, galima daryti išvadą, kad pradinio ugdymo institucijose daugiausiai dirba moterų nuo 30 iki 50 metų. Visi tyrimo dalyviai dirba švietimo įstaigoje. Didžioji dalis tiriamųjų turi darbo stažą nuo 10 iki 20 metų, beveik trečdalis turi nuo 20 iki 30 metų darbo stažą, daugiau nei penktadalis tiriamųjų darbo stažas nuo 1 iki 10 metų. Beveik penktadalis respondentų darbo stažas nuo 30 iki 40 metų ir mažiausia respondentų, kurių darbo stažas daugiau nei 40 metų.

Taigi, daugiausia tiriamųjų turi nuo 10 iki 30 darbo stažą. Visi tyrimo dalyviai dirba mieste. Didžioji dalis tiriamųjų turi seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomą, daugiau nei trečdalis turi aukštąjį išsilavinimą, keli procentai turi magistro diplomą ir dar mažiau apklaustųjų išsilavinimas yra aukštesnysis. Daugiau nei puse apklaustųjų pedagogų turi vyr. mokytojo kvalifikacinę kategoriją, po daugiau nei penktadalis pedagogų yra įgiję mokytojo ir mokytojo-metodinio kvalifikacines kategorijas.

Taigi, kaip matyti iš paveikslo, didesnė dalis respondentų, dalyvavusių apklausoje, turi vyr. mokytojo kvalifikaciją. Beveik visi respondentai dirba pradinio ugdymo institucijoje ir tik 10 proc, dirba vidurinėje mokykloje, bet pradinio ugdymo pedagogais.

Siekiant išsiaiškinti pirmąjį - seksualinio smurto sampratos bloką, buvo suformuluoti bei pateikti teiginiai. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kaip mokytojai suvokia seksualinį smurtą.

Seksualinio smurto samprata (N=101)

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Abejoju	Nesutinku	Visiškai nesutinku
	%	%	%	%	%
1. Jeigu vaikui patinka, kai suaugęs jį/ją seksualiai glamonėja, tai nėra nusikaltimas.	–	3	2	43	52
2. Nesutrikusio intelekto jaunuoliai neturėtų būti baudžiami už lytinį santykiavimą be prievartos su protiškai atsilikusiū vaiku.	–	2	6	33	59
3. Kadangi lytinių organų demonstravimas fiziškai nežeidžia vaiku, tai nėra nusikalstama veikla.	–	2	3	40	55
4. Seksualinį smurtą prieš vaikus dažniausiai naudoja jiems nepažįstami asmenys.	1	18	35	36	10
5. Aštuoniolikmečio vaikino lytinių santykių su dvylikamete mergaite, iniciavusia akta, negalima laikyti nusikalstama veikla.	3	1	11	38	47

Atsakymų rezultatai rodo, jog tik keli respondentai pažymėjo, kad sutinka su pirmuoju teiginiu, o dar mažiau – abejoja. Daugiau nei pusė mokytojų visiškai nesutinka ir šiek tiek mažiau - nesutinka. Jų nuomone, nors ir vaikui patinka, kai suaugęs jį seksualiai glamonėja, tai yra nusikaltimas.

Su antruoju teiginiu visiškai nesutinka didžioji dalis respondentų, o nesutinka trečdalis, tačiau keli repondentai abejoja ir tik maža dalis respondentų sutinka su šiuo teiginiu. Jie mano, kad nesutrikusio intelekto jaunuoliai neturėtų būti baudžiami už lytinį santykiavimą be prievartos su protiškai atsilikusiū vaiku.

Daugiausia mokytojų visiškai nesutinka su trečiuoju teiginiu ir šiek tiek mažiau-nesutinka. Keli pedagogai pritaria šiam teiginiui ir beveik tiek pat abejoja. Vadinasi, jie mano, kad lytinių organų demonstravimas nėra nusikalstama veikla.

Kaip matome iš lentelėje pateiktų duomenų, 4 teiginio atsakymai gana skirtingi. Specialistų teigimu, nuo 80 iki 95 proc. seksualinės prievartos prieš vaikus atvejų aukos gerai pažįsta savo prievartautojus (Finkelhor, 1994). Šiuos rodiklius atitiko maždaug didžioji dalis respondentų, nes jie nesutinka su teiginiu, dešimtoji dalis - visiškai nesutinka, o daugiau nei trečdalis abejoja. Beveik penktadalis mokytojų sutinka bei maža dalis – visiškai sutinka.

Taigi, šie rezultatai rodo, jog pedagogai nėra tvirtai įsitikinę, kas naudoja seksualinę prievartą prieš vaikus.

Paskutiniam šio bloko teiginiui visiškai nepritaria beveik pusė respondentų ir nepritaria daugiau nei trečdalis. Daugiau nei dešimtadalis mokytojų abejoja, maža dalis pritaria arba visiškai pritaria. Gauti duomenys rodo, kad didžioji dalis pedagogų mano, jog aštuoniolikmečio vaikinų lytinius santykius su dvylikamete mergaite, iniciavusia aktą, galima laikyti nusikalstama veikla.

Taigi, apibendrinama pirmojo bloko respondentų atsakymus, galima teigti, jog tik maža dalis pradinio ugdymo pedagogų klaidingai suvokia seksualinį smurtą.

Siekiant išsiaiškinti pedagogų žinias apie vaikų seksualinį išnaudojimą, jiems buvo pateikti klausimai, kurie sudaro antrąjį tyrimo bloką. Išsamūs duomenys pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

Pedagogų žinios apie vaikų seksualinį išnaudojimą (N=101)

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Abejoju	Nesutinku	Visiškai nesutinku
	%	%	%	%	%
1. Dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį tvirkinimą.	–	10	56	28	6
2. Provokuojančiai besielgiančios paauglės yra dalinai atsakingos už prieš jas įvykdytą seksualinį smurtą.	4	56	13	19	8
3. Vaikų seksualinio nusikalstamumo veikla paplitusi tik tarp berniukų	–	1	31	55	13
4. Visi seksualiniai smurtautojai yra psichiškai neįgalūs.	5	10	21	40	24
5. Vaikai dažniausiai apkaltina suaugusius seksualiniu smurtu, nes yra ant jų supykę arba kerštauja.	1	10	52	33	4

Antrame tyrimo bloke su pirmuoju teiginiu sutinka dešimtoji dalis tyrimo dalyvių, beveik trečdalis nepritaria ir visiškai nepritaria - tik keli. Teiginiu abejoja daugiau nei pusė pedagogų. Vadinasi, didžioji dalis mokytojų nežino, ar dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį tvirkinimą.

3 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad su antru teiginiu visiškai nesutinka maža dalis respondentų, nesutinka - beveik trečdalis ir šiek tiek mažiau abejoja. Daugiau nei pusė pedagogų pritaria teiginiui ir maža dalis visiškai pritaria. Taigi, didžioji dalis mokytojų mano, kad provokuojančiai besielgiančios paauglės yra dalinai atsakingos už prieš jas įvykdytą seksualinį smurtą.

Atsakymų rezultatai rodo, kad tik maža dalis respondentų sutinka su trečiuoju teiginiu. Didžioji dalis pedagogų nepritaria šiam teiginiui ir maža dalis visiškai nepritaria. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad mergaitėms 2 kartus didesnė rizika patirti seksualinį išnaudojimą nei berniukams (Dominquez, Nelke, Perry, 2002). Tačiau beveik trečdalis pedagogų abejoja teiginiu.

Gauti duomenys rodo, kad daugelis mokytojų nežino apie seksualinio nusikalstamumo veiklos paplitimą vaikų tarpe.

Su ketvirtuoju teiginiu visiškai sutinka tik maža dalis mokytojų ir dešimtadalis sutinka, o daugiau nei penktadalis teigia, kad abejoja. Su šiuo teiginiu nesutinka beveik ketvirtadalis respondentų ir nesutinka didžioji. Vadinasi, didžioji dalis pedagogų mano, kad ne visi seksualiniai smurtautojai yra psichiškai neigalūs.

Paskutiniam bloko teiginiui visiškai nepritaria tik keli respondentai ir nepritaria trečdalis. Mažoji dalis mokytojų visiškai pritaria ir šiek tiek daugiau pritaria, o daugiau nei pusė pedagogų abejoja.

Šie rezultatai rodo, kad didžioji dalis pedagogų nėra tvirtai įsitikinę, ar vaikai dažniausiai apkaltina suaugusius seksualiniu smurtu dėl to, kad yra ant jų supykę arba kerštuoja.

Iš tyrimo duomenų paaiškėjo mokytojų nuostatos dėl seksualinio smurto apraiškų. Apibendrinant antrojo bloko klausimus - pedagogų žinias apie vaikų seksualinį išnaudojimą, galiu teigti, kad respondentams trūksta žinių apie vaikų seksualinio smurto raiškos ypatumus.

Siekiant išsiaiškinti seksualinio smurto prevenciją mokykloje, buvo suformuluoti bei pateikti trečiojo bloko klausimai.

4 lentelė

Seksualinio smurto prevencija mokykloje (N=101)

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Abejoju	Nesutinku	Visiškai nesutinku
	%	%	%	%	%
1. Mūsų mokykla naudoja vaiko teisių apsaugos ir kitų specialistų sudarytas programas ir literatūrą, norėdama užkirsti kelią seksualiniam smurtui prieš vaikus.	13	63	14	5	5
2. Jei pedagogai įtaria, kad vaikas yra seksualiai išnaudojamas, mokykla iš karto apie tai praneša vaiko teisių apsaugos tarnybai.	32	57	6	2	3
3. Tėvai ar globėjai mokykloje supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija.	17	53	9	17	4
4. Vaikai mokomi kaip išvengti potencialių seksualinio smurto situacijų.	15	56	14	13	2
5. Seksualinio smurto prevencija įtraukta į mokyklos metinį popamokinės veiklos planą.	19	51	15	12	3

Iš trečiojo tyrimo bloko duomenų paaiškėjo seksualinio smurto prevencija mokykloje. Dauguma mokytojų pritaria pirmam teiginiui ir visiškai pritaria daugiau nei dešimtadalis, o beveik penktadalis - abejoja. Tik keli pedagogai visiškai nesutinka ir tiek pat nesutinka.

Gauti rezultatai rodo, kad didžioji dalis mokyklų seksualinio smurto prevencijai naudoja vaiko teisių apsaugos ir kitų specialistų sudarytas programas bei literatūrą.

Su antruoju teiginiu visiškai nesutinka trečdalis respondentų ir sutinka daugiau nei pusė, visiškai nesutinka tik keli tyrimo dalyviai, maža dalis pedagogų nesutinka su teiginiu, o šiek tiek daugiau abejoja.

Taigi, gauti duomenys rodo, kad didesnė dalis pedagogų praneša vaiko teisių apsaugos tarnybai, jei įtaria, kad vaikas yra seksualiai išnaudojamas. Tačiau, kaip rodo moksliniai tyrimai, žinių nepakankamumas trukdo mokytojui aptikti visų rūšių smurtą (McIntyre, 1990).

Kaip matome iš lentelėje pateiktų duomenų, trečiam teiginiui visiškai nepritaria tik keli respondentai ir nepritaria beveik penktadalis. Didžioji dalis pedagogų sutinka su teiginiu ir beveik penktadalis sutinka, o keli - abejoja.

Šie tyrimo rezultatai rodo, jog daugelyje mokyklų tėvai ir globėjai supažindinami su seksualinio smurto paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija. Pasak N. Grigutytės, E. Karmazos, S. Kemerienės (2004), tėvų švietimas yra svarbus prievartos prevencijos aspektas.

Priešpaskutinio bloko teiginiui visiškai pritaria beveik penktadalis mokytojų ir daugiau nei pusė pritaria, visiškai nepritaria tik keli respondentai ir nepritaria šiek tiek daugiau, o abejojančių yra beveik penktadalis. Vadinasi, didesnė dalis mokyklų moko vaikus, kaip išvengti seksualinio smurto situacijų.

Su penktuoju teiginiu visiškai sutinka beveik penktadalis respondentų ir sutinka daugiau nei pusė. Visiškai nesutinka tik maža dalis pedagogų ir nesutinka daugiau nei dešimtoji dalis, o likę beveik penktadalis - abejoja.

Gauti duomenys rodo, kad daugelyje mokyklų seksualinio išnaudojimo prevencija yra įtraukta į metinį popamokinės veiklos planą. Taigi, vaikų užimtumas ir prevencinė veikla turi tapti kiekvienos bendruomenės uždaviniu (Švedaitė, 2004).

Apibendrinant trečiąjį tyrimo bloką, galima daryti prielaidą, kad didžioji dalis tyrime dalyvavusių mokyklų vykdo seksualinio smurto prevenciją.

Siekiant išsiaiškinti vykdomos seksualinio smurto prevencinės veiklos metodus mokykloje, buvo sudarytas ketvirtasis tyrimo blokas. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokių prevencinių priemonių imamasi, vykdant vaikų seksualinio smurto prevenciją.

Mokykloje vykdomos seksualinio smurto prevencinės veiklos metodai (N=101)

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Abejoju	Nesutinku	Visiškai nesutinku
	%	%	%	%	%
1. Vaikams suteikiama informacija, kaip elgtis pavojingose situacijose ir kur kreiptis patyrus prievartą.	31	55	8	1	5
2. Mokytojai organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų.	15	50	20	12	3
3. Į mokyklą kviečiami specialistai, kurie supažindina vaikus su seksualinės prievartos apraiškomis, prevencija ir galima pagalba.	11	50	14	23	2
4. Vaikai patyrę seksualinį smurtą nukreipiami pas psichologą ar psichoterapeutą.	28	62	6	3	1
5. Mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema.	17	52	16	14	1

4 tyrimo bloko atsakymų rezultatai rodo, jog tik keli respondentai visiškai nesutinka su pirmuoju teiginiu ir maža dalis nesutinka, beveik trečdalis mokytojų pažymėjo, kad visiškai sutinka su teiginiu ir daugiau nei pusė sutinka, o likę keli pedagogai abejoja.

Taigi, didžioji dalis pedagogų teigia, kad vaikams suteikiama informacija, kaip elgtis pavojingose situacijose bei kur kreiptis pagalbos.

Su antruoju teiginiu visiškai nesutinka tik keli respondentai ir nesutinka mažoji dalis, o penktadalis pedagogų abejoja. Visiškai sutinka su teiginiu beveik penktadalis tyrimo dalyvių ir sutinka lygiai pusė.

Gauti duomenys rodo, kad daugiau nei pusė mokytojų organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų.

Trečiam teiginiui visiškai pritaria daugiau nei dešimtadalis pedagogų ir didžioji dalis pritaria, visiškai nepritaria tik maža dalis mokytojų ir nepritaria daugiau nei penktadalis, o šiek tiek mažiau teiginiu abejoja.

Iš gautų rezultatų išaiškėja, kad didžioji dalis mokyklų kviečiasi specialistus, kurie supažindina vaikus su seksualinio smurto apraiškomis, prevencija ir galima pagalba.

Kaip matome iš lentelėje pateiktų duomenų, beveik trečdalis pedagogų visiškai sutinka su ketvirtuoju teiginiu ir daugiau nei pusė sutinka. Tik keli tyrimo dalyviai teigia, kad visiškai nesutinka su teiginiu, o šiek tiek daugiau nesutinka ir maža dalis respondentų abejoja.

Šie rezultatai rodo, jog didesnė dalis mokyklų seksualiai išnaudotą vaiką nukreipia pas psichologą ar psichoterapeutą.

Paskutiniam šio bloko teiginiui visiškai nepritaria mažoji dalis respondentų ir nepritaria – beveik penktadalis. Šiek tiek daugiau mokytojų abejoja, beveik penktadalis visiškai pritaria ir didžioji dalis pedagogų pritaria.

Gauti duomenys rodo, kad didesnė dalis mokyklų organizuoja specialius renginius asmeninio saugumo ugdymui.

Taigi, apibendrinama ketvirtojo bloko rezultatus, galima teigti, jog didžioji dalis pradinio ugdymo pedagogų mokykloje naudoja įvairius prevencinės veiklos metodus: diskusija, informacijos teikimas, susitikimai su specialistais, paskaitos.

Siekiant išsiaiškinti penktąjį - seksualinio išnaudojimo antrinės prevencijos bloką, buvo suformuluoti bei pateikti penki teiginiai.

6 lentelė

Seksualinio išnaudojimo antrinė prevencija (N=101)

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Abejoju	Nesutinku	Visiškai nesutinku
	%	%	%	%	%
1. Mieste yra pakankamai specialistų, galinčių dirbti su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis.	5	22	54	15	4
2. Su seksualinę prievarta patyrusiais arba seksualiai agresyviais vaikais dirba tarpžinybinė komanda.	1	32	44	19	4
3. Mokykloje yra pakankamai kompetentingų specialistų, galinčių dirbti su seksualiai agresyviais vaikais ir jų šeimomis.	3	23	48	22	4
4. Mieste yra kompetentingų tarnybų ar specialistų, kurie atlieka seksualinį smurtą patyrusių vaikų įvertinimą.	6	35	46	10	3
5. Vaikai, panaudoję seksualinį smurtą prieš kitus mokinius, perkeliama į kitą mokyklą arba mokomąją aplinką.	2	18	43	34	3

5 tyrimo bloke su pirmu teiginiu visiškai sutinka vos keli respondentai ir daugiau nei penktadalis sutinka, visiškai nesutinka mažoji dalis pedagogų ir sutinka beveik penktadalis. Teiginiu abejoja daugiau nei pusė mokytojų. Vadinasi, didžioji dalis pedagogų nežino, ar jų mieste yra pakankamai specialistų, galinčių dirbti su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis.

6 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad su antru teiginiu visiškai nesutinka keli respondentų ir nesutinka beveik trečdalis, o beveik pusė abejoja. Maža dalis pedagogų visiškai nesutinka su teiginiu ir beveik penktadalis sutinka.

Taigi, gauti duomenys rodo, kad didžioji dalis mokytojų abejoja, ar su seksualinę prievartą patyrusiais arba seksualiai agresyviais vaikais dirba tarpžinybinė komanda.

Iš atsakymų rezultatų matome, kad tik keli repondentai visiškai nepritaria trečiam teiginiui ir daugiau nei penktadalis pritaria, visiškai nepritaria maža dalis pedagogų ir daugiau nei penktadalis nepritaria. Tačiau beveik pusė respondentų abejoja teiginiu.

Gauti duomenys rodo, kad daugelis mokytojų nežino, ar mokykloje yra pakankamai kompetentingų specialistų, galinčių dirbti su seksualiai agresyviais vaikais ir jų šeimomis.

Su ketvirtuoju teiginiu visiškai nesutinka tik maža dalis mokytojų ir dešimtadalis nesutinka, visiškai sutinka tik keli tyrimo dalyviai ir sutinka daugiau nei trečdalis. Beveik pusė pedagogų teigia, kad abejoja. Vadinasi, didžioji dalis pedagogų abejoja, kad mieste yra kompetentingų tarnybų ar specialistų, kurie atlieka seksualinį smurtą patyrusių vaikų įvertinimą.

Paskutiniam bloko teiginiui visiškai nepritaria mažoji dalis respondentų ir nepritaria trečdalis. Tik keli mokytojai visiškai pritaria ir beveik penktadalis pritaria, o beveik pusė tyrimo dalyvių abejoja.

Taigi, anketinės apklausos duomenys rodo, kad didžioji dalis pedagogų nėra tvirtai įsitikinę, ar vaikai, panaudoję seksualinį smurtą prieš kitus mokinius, perkeliama į kitą mokyklą.

Išanalizavus penktojo bloko klausimus, galima daryti prielaidą, kad respondentams trūksta žinių apie seksualinio išnaudojimo antrinę prevenciją, nes didesnė dalis pedagogų šiame tyrimo bloke pažymėjo, kad abejoja teiginiais.

Apibendrinant visus tyrimo blokus, galima teigti, kad:

- *mokytojai nepakankamai bendradarbiauja su įvairių sričių specialistais, o tai gali būti dėl įvairių priežasčių: per didelio pedagogo darbo krūvio arba dėl žinių trūkumo;*
- *vykdant pirminę ir antrinę prevenciją, naudojamos įvairios prevencinės priemonės;*
- *pedagogo veikla nėra pakankamai efektyvi dirbant prevencinį darbą su seksualiai nuskriaustais vaikais, nes, respondentų nuomone, tai turi daryti specialistas, įgijęs mokinių pasitikėjimą ir gebantis tinkamai spręsti seksualinio elgesio problemas;*
- *išryškėjo pedagogų prevencinės veiklos trūkumai: jie nepakankamai tariaisi su mokyklos specialistais, kaip išspręsti iškilusius sunkumus, nepakankamai dėmesio skiriama individualiems pokalbiams su vaikais, neretai pristingama psichologinių žinių, sprendžiant seksualinio smurto problemas;*

- mokyklose organizuojami įvairaus pobūdžio prevenciniai renginiai, tačiau mokytojų aktyvumas ir iniciatyvumas yra palyginti mažas. Daugelis iš jų visai nesidomi seksualinio smurto prevencine veikla.
- iš apklausos duomenų matyti, kad didžioji dalis Mažeikių miesto pradinių mokyklų vykdo prevencinę veiklą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, bet neaišku, kiek ji efektyvi.

Analizuojant respondentų duomenis, taip pat svarbu išskirti įvairius socialinius - demografinius veiksnius (pvz.: pedagogų amžių, stažą, išsilavinimą ir kvalifikacinę kategoriją) ir išryškinti minėtų veiksnių įtaką tyrinėjamiems reiškiniams.

Naudojant neparametrinį statistinės analizės metodą (Chi-Square testas) buvo siekiama palyginti, kaip skirtingas amžius, stažas, išsilavinimas ir kvalifikacinės kategorijos turi įtakos pedagogų požiūriui į tuos pačius teiginius. Tyrime gauti rezultatai apdorojami ir analizuojami remiantis duomenų patikimumo rodikliu ($p \leq 0,05$).

Analizuojant mokytojų „visiškai sutinku“ ir „sutinku“ žymėjimo vidurkį, pastebėti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp skirtingų amžiaus grupių respondentų atsakymų. 7 lentelėje pateikiami ir analizuojami tik tie teiginiai, kurie turi ryšį.

7 lentelė

Pedagogų atsakymų ypatumai pagal amžių (N=101)

7 lentelės tęsinys 44 puslapyje

Teiginiai	Amžius					p *
	20–30 m.	30–40 m.	40–50 m.	50–60 m.	Daugiau nei 60 m.	
	%	%	%	%	%	
Dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį tvirkinimą.	–	3,3	6,1	23,8	28,6	0,072
Jei pedagogai įtaria, kad vaikas yra seksualiai išnaudojamas, mokykla iš karto apie tai praneša vaiko teisių apsaugos tarnybai.	90,0	83,5	97,0	90,5	71,5	0,022
Tėvai ar globėjai mokykloje supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija.	40,0	53,4	75,7	90,5	100,0	0,002
Seksualinio smurto prevencija įtraukta į mokyklos metinį popamokinės veiklos planą.	60,0	60,0	66,7	100,0	57,1	0,072
Vaikams suteikiama informacija, kaip elgtis pavojingose	80,0	73,3	90,9	100,0	85,7	0,040

situacijose ir kur kreiptis patyrus prievartą.						
Mokytojai organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų.	30,0	50,0	69,7	90,5	85,7	0,002

7 lentelės tęsinys

Mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema.	40,0	66,7	72,7	71,4	69,3	0,001
Mieste yra pakankamai specialistų, galinčių dirbti su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis.	–	13,3	33,3	52,4	14,3	0,003
Vaikai, panaudoję seksualinį smurtą prieš kitus mokinius, perkeliami į kitą mokyklą arba mokomąją aplinką.	10,0	23,4	15,1	33,3	14,3	0,047
Mano manymu, mūsų mokykloje seksualinio smurto prevencija yra efektyvi	–	40,0	45,5	71,4	71,4	0,011

- tikrinta Chi-Square neparametriniu testu, reikšmingumo slenksčiu p pasirinkta 0,05 riba

Šie statistiškai reikšmingi skirtumai (žr. 7 lentelėje) parodo, kad pedagogai nuo 60 metų ir daugiau labiau nei kitos amžiaus grupės linkę manyti, kad *dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį smurtą* ($p = 0,072$; $r = 0,30$). Be to šio amžiaus mokytojai visiškai yra įsitikinę, kad *tėvai/globėjai mokykloje supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija* ($p = 0,002$; $r = 0,385$). Taip pat pastebėta, kad pedagogai nuo 50 metų ir daugiau mano, kad *jų mokykloje seksualinio smurto prevencija yra efektyvi* ($p = 0,011$; $r = 0,387$). Nustatos koreliacijos yra statistiškai reikšmingos.

Remiantis tyrimų rezultatais, galima daryti prielaidą, kad vyresni pedagogai labiau linkę teigiamai vertinti savo mokyklos prevencinę veiklą.

50 iki 60 metų pedagogai dažniau nei kiti *seksualinio smurto prevenciją įtraukia į mokyklos metinį popamokinės veiklos planą* ($p = 0,072$; $r = 0,28$). Taip pat šio amžiaus mokytojai visiškai pritaria, kad *vaikams suteikiama informacija, kaip elgtis pavojingose situacijose ir kur kreiptis patyrus prievartą* ($p = 0,040$). Statistiškai reikšminga koreliacija nenustatyta. Respondentai, kurių amžius nuo 50 iki 60 metų, teigė, kad *organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų* ($p = 0,002$; $r = 0,426$). Jie labiau nei kitos amžiaus grupės pritarė teiginiui, kad *mieste yra pakankamai specialistų, galinčių dirbti su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis* ($p = 0,003$; $r = 0,333$).

Išanalizavus šio amžiaus pedagogų nuomones, pastebėta, kad jie labiau akcentuoja, kad *vaikai yra perkeliami į kitą mokyklą/mokomąją aplinką, jei panaudoja seksualinį smurtą prieš kitus vaikus* ($p = 0,047$).

Tai dar kartą parodo, kad vyresni pedagogai labiau domisi seksualinio smurto prevencija ir turi daugiau žinių šia tema.

Empiriniai duomenys (žr. 7 lentelėje) parodė, kad pradinio ugdymo mokytojai nuo 40 iki 50 metų dažniau nei kiti pritarė teiginiui, kad *jei įtaria, jog vaikas yra seksualiai išnaudojamas, mokykla iš karto apie tai praneša vaiko teisių apsaugos tarnybai* ($p = 0,022$). Be to vidutinio amžiaus pedagogai linkę teigti, kad *mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema* ($p = 0.001$; $r = 0, 252$).

Lyginant skirtingų amžiaus grupių apklaustųjų atsakymus, ryškėja aiški tendencija, kad vyresni pedagogai linkę labiau matyti, kad prevencija yra vykdoma jų mokyklose. Jie teigia, kad *mokykloje vaikams suteikiama informacija, kaip elgtis pavojingose situacijose ir kur kreiptis patyrus prievartą, organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų, mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema*.

Pastebėta, kad jaunesni pedagogai mažiau pasisako už tai, kad seksualinio smurto prevencija mokykloje yra vykdoma efektyviai bei kritiškai vertina mieste esančius specialistus, kurie gali dirbti su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis.

Statistiškai reikšmingi skirtumai pastebėti ir tarp respondentų, turinčių skirtingą darbo stažą. 8 lentelėje analizuojami tik tie teiginiai, kurie turi ryšį.

8 lentelė

Respondentų atsakymų ypatumai pagal darbo stažą (N=101)

Teiginiai	Stažas					p *
	1–10 m.	10–20 m.	20–30 m.	30–40 m.	Daugiau nei 40 m.	
	%	%	%	%	%	
1. Aštuoniolikmečio vaikinų lytinių santykių su dvylikametė mergaite, iniciavusia aktą, negalima laikyti nusikalstama veikla.	4,8	–	3,6	–	33,3	0,007
2. Dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį tvirkšinimą.	9,5	3,4	7,1	11,8	50,0	0,008
3. Mokytojai organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų.	28,6	68,9	64,3	100,0	83,4	0,000
4. Į mokyklą kviečiami specialistai, kurie supažindina vaikus su seksualinės prievartos apraiškomis, prevencija ir galima pagalba.	38,1	65,5	53,6	88,2	83,4	0,057
5. Mokykloje organizuojami	66,7	72,4	60,7	76,5	83,3	0,03

specialūs renginiai asmeninio saugumo tema.						
---	--	--	--	--	--	--

- tikrinta Chi-Square neparametriniu testu, reikšmingumo slenksčiu p pasirinkta 0,05 riba

Analizuojant tyrimo duomenis pagal darbo stažą, stebima tendencija, kad didžiausią darbo stažą turintys pedagogai yra linkę manyti klaidingai, kad *aštuoniolikmečio vaikino lytinis santykis su dvylikamete mergaite, iniciavusia aktą, negalima laikyti nusikalstama veikla* ($p = 0,007$). Mažesnę darbo stažą turintys pedagogai šiam teiginiui pritarė rečiau. Mokytojai, kurių darbo stažas daugiau nei 40 metų, labiau pritaria teiginiui, kad *dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį tvirkimą* ($p = 0,008$; $r = 0,271$).

Pastebėta, kad mokytojai, turintys nuo 30 iki 40 metų darbo stažą, daugiau *organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų* ($p = 0,000$; $r = 0,454$). Mažiausiai šiam teiginiui pritarė respondentai, kurių darbo stažas nuo 1 iki 10 metų. Didesnę darbo stažą turintys pedagogai labiau linkę teigti, kad *į mokyklą yra kviečiami specialistai, kurie supažindina vaikus su seksualinės prievartos apraiškomis, prevencija ir galima pagalba* ($p = 0,057$; $r = 0,317$). Stebima tendencija artėti prie statistiškai patikimo ribos. Tai pat pastebėta, kad didžiausią darbo stažą turintys mokytojai mano, kad *mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema* ($p = 0,03$).

8 lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad didesnę darbo stažą turintys pedagogai suvokia seksualinio išnaudojimo sąvoką, bet dažnai klysta vertindami nusikalstamą lytinių santykių veiklą.

Jie labiau tiki, kad dauguma vaikų pasisako suaugusiems apie patirtą seksualinį tvirkimą, o tai gali reikšti, kad tokie pedagogai rečiau stebi vaikus, jų elgesį, nes mano, kad mokiniai pasipasakotų apie patirtą seksualinį išnaudojimą.

Taip pat pastebėti skirtumai ir tarp skirtingą išsilavinimą turinčių respondentų grupių, juos galima matyti 9 lentelėje.

9 lentelė

Pedagogų atsakymų ypatumai pagal išsilavinimą (N=101)

9 lentelės tęsinys 47 puslapyje

Teiginiai	Išsilavinimas				p *
	Aukštesniosios m-klos diplomas	Seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomas	Bakalauro diplomas	Magistro diplomas	
	%	%	%	%	
1. Tėvai ar globėjai mokykloje	83,4	83,6	53,8	57,2	0,022

supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija.					
--	--	--	--	--	--

9 lentelės tęsinys

2. Mokytojai organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų.	83,3	77,5	43,6	85,7	0,024
3. Į mokyklą kviečiami specialistai, kurie supažindina vaikus su seksualinės prievartos apraiškomis, prevencija ir galima pagalba.	66,6	73,4	46,2	57,1	0,028
4. Mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema.	83,3	75,5	61,5	57,2	0,072

- tikrinta Chi-Square neparametriniu testu, reikšmingumo slenksčiu p pasirinkta 0,05 riba

Daugiausia pedagogų pritariančių teiginiui: *Tėvai ar globėjai mokykloje supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija* ($p = 0,022$), buvo tarp seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomą turinčių tyrimo dalyvių.

Tyrimo duomenys rodo, kad seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomą turintys respondentai labiau nei kiti pritaria teiginiui, kad *į mokyklą kviečiami specialistai, kurie supažindina vaikus su seksualinės prievartos apraiškomis, prevencija ir galima pagalba* ($p = 0,028$). Ryškėja aiški tendencija, kad šį diplomą turintys pedagogai labiau suvokia, kad tėvų ir vaikų švietimas yra svarbus seksualinės prievartos prevencijos aspektas.

9 lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti prielaidą, kad mokytojai, kurie turi magistro diplomą, *dažniau organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų* ($p = 0,024$).

Empiriniai duomenys (žr. 9 lentelėje) parodė, kad pradinio ugdymo mokytojai turintys aukštesniosios mokyklos diplomą dažniau nei kiti pritarė teiginiui, kad *mokykloje organizuojami specialūs renginiai asmeninio saugumo tema* ($p = 0,072$). Stebima tendencija artėti prie statistiškai patikimos ribos.

Šie statistiškai reikšmingi skirtumai parodo, kad daugiausiai apie prevencijos organizavimą ir vykdymą mokykloje žino seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomą turintys pedagogai.

Analizuojant tyrimo duomenis, pastebėti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp skirtingą kvalifikacinę kategoriją turinčių pedagogų. Išsamus duomenys pateikti 10 lentelėje.

Respondentų atsakymų ypatumai pagal kvalifikacinę kategoriją (N=101)

Teiginiai	Kvalifikacinė kategorija			p *
	Mokytojas	Vyresnysis mokytojas	Mokytojas metodininkas	
	%	%	%	
1. Tėvai ar globėjai mokykloje supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija.	45,5	77,2	77,3	0,004
2. Vaikai mokomi kaip išvengti potencialių seksualinio smurto situacijų.	50,0	78,9	72,8	0,051
3. Vaikams suteikiama informacija, kaip elgtis pavojingose situacijose ir kur kreiptis pagalbos patyrus prievartą.	72,8	91,2	86,4	0,014
4. Mokytojai organizuoja diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų.	40,9	75,4	63,6	0,008
5. Mano manymu, mūsų mokykloje seksualinio smurto prevencija yra efektyvi.	27,2	45,6	68,2	0,019

- tikrinta Chi-Square neparametriniu testu, reikšmingumo slenksčiu p pasirinkta 0,05 riba

Šie statistiškai reikšmingi skirtumai (žr. 10 lentelėje) parodo, kad repondentai, turintys mokytojo metodininko kvalifikacinę kategoriją labiau pritaria teiginiui, jog *tėvai ar globėjai mokykloje supažindinami su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija* ($p = 0,004$; $r = 0,288$). Beveik tiek pat respondentų (77,2 %), turinčių vyresniojo mokytojo kvalifikaciją, taip pat pritaria šiam požiūriui.

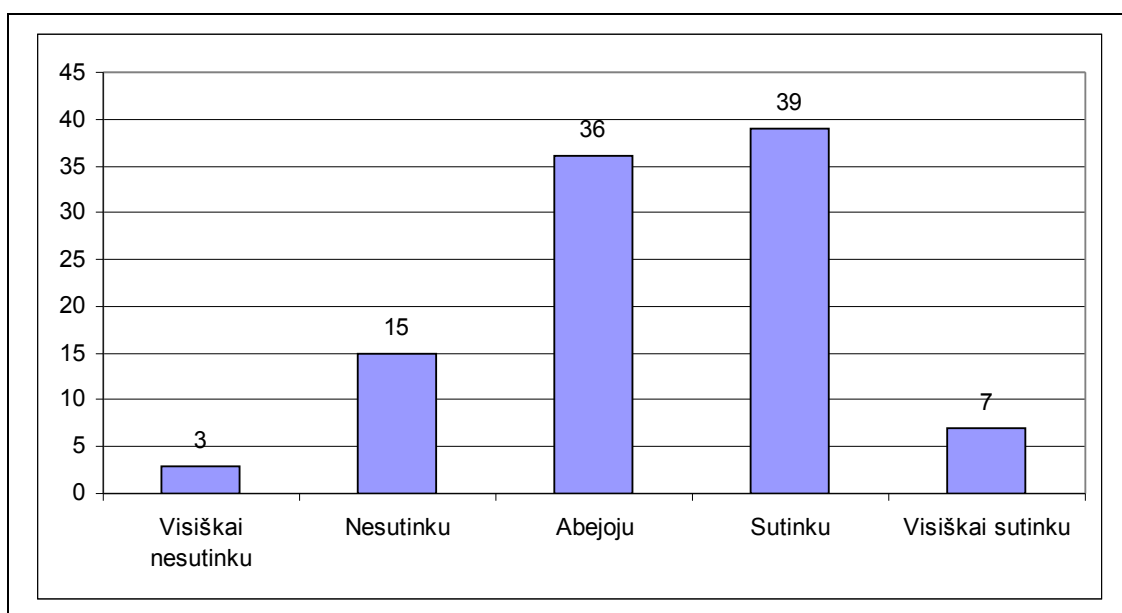
Remiantis tyrimo rezultatais galima daryti prielaidą, kad mokytojai metodininkai ir vyresnieji mokytojai yra labiau nei kiti linkę tėvų švietimą laikyti svarbia prevencijos dalimi. Taip pat galima išvelgti, jog mokytojai metodininkai dažniau nei kitų kvalifikacinių kategorijų respondentai *mokykloje vykdomą prevenciją vertina efektyviai* ($p = 0,019$; $r = 0,281$).

Pastebėta kad, tyrimo dalyviai, turintys vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją, *moko vaikus kaip išvengti potencialių seksualinio smurto situacijų* ($p = 0,051$). Stebima tendencija artėti prie statistiškai patikimo ribos. Taip pat pastebėta, kad šie pedagogai yra labiau linkę *suteikti informaciją vaikams kaip elgtis pavojingose situacijose, kur kreiptis pagalbos patyrus prievartą* ($p = 0,014$) bei *organizuoti diskusijas apie seksualinio išnaudojimo prevenciją šeimoje ir už jos ribų* ($p = 0,008$). Statistiškai reikšminga koreliacija nenustatyta.

Remiantis tyrimų rezultatais, galima daryti prielaidą, kad pedagogai, turintys vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją, labiau suinteresuoti teikti žinias vaikams ir jų tėvams apie seksualinį smurtą.

Ryšėja aiški tendencija, kad aukštesnės kvalifikacijos mokytojai labiau domisi mokykloje vykdoma seksualinio smurto prevencija. Taigi, reikia kelti specialistų kvalifikaciją, kad pedagogai įgytų daugiau žinių ir įgūdžių, kurie ne tik padeda vaikui suteikti pagalbą dėl patirtos traumos, bet gali dar papildomai sumažinti žalą jo psichinei sveikatai.

Siekinat įvertinti seksualinio smurto prevencijos efektyvumą, pedagogams buvo pateiktas klausimas, ar *seksualinio smurto prevencija mokykloje yra efektyvi?*

1 pav. Mokykloje vykdomos seksualinio smurto prevencijos efektyvumas (N=101)

Tyrimo duomenys rodo, kad su šiuo teiginiu visiškai nesutinka tik keli respondentų ir beveik penktadalis nesutinka, didžioji dalis mokytojų sutinka ir visiškai sutinka tik keli. Daugiau nei trečdalis pedagogų abejoja, kad seksualinio smurto prevencinė veikla jų mokykloje yra vykdoma efektyviai. Gauti, duomenys rodo, kad prevencinė veikla yra efektyvi ne visose Mažeikių miesto pradinio ugdymo mokyklose.

Taigi, galima daryti prielaidą, kad seksualinio smurto prevencijos priemonių efektyvumo vertinimas nėra vykdomas bei nelaikomas svarbia sudedamąja projekto dalimi. Mokyklos bendruomenei trūksta žinių, kaip reikia atlikti vertinimą. Be to tam reikia papildomų finansinių ir/ar žmogiškųjų išteklių. Dažnai efektyvumo vertinimas nevykdomas dėl to, kad reikia įvardinti nepasiektus planuotus rezultatus, aprašyti neefektyvias veiklas, o tai gali turėti įtakos finansavimo nutraukimui ar lėšų neskyrimui numatomoms projekto veikloms tęsti (Kaip vertinti prevencijos

efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos, 2007).

Remiantis tuo kas, pasakyta, galima teigti, kad institucijoms, atsakingoms už prevencijos konkursų organizavimą, reikia į projektų finansavimo konkursų nuostatus projektų vykdytojams įtraukti reikalavimą – atlikti projekto efektyvumo vertinimą po projekto įgyvendinimo. Grįžtamasis ryšys padės tobulinti prevencijos veiklą, parodys, kaip turi būti gerinama ir tobulinama prevencinė veikla.

Siekiant įvertinti prevencijos priemonių tikslingumą ir efektyvumą bei siekiant tobulinti prevencijos priemonių įgyvendinimą buvo atlikta atviro klausimo ***Parašykite savo nuomonę, kokia prevencinė veikla ar priemonės prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą būtų efektyviausia ir tinkamiausia?*** – turinio analizė.

Kaip jau buvo rašyta pristatant tyrimo instrumentus, šiuo klausimu siekta sužinti kokios pagrindinės prevencinės veiklos kryptis galimos mokykloje pedagogų požiūriu. Į pedagogus žiūrima kaip į savo srities ekspertus, kasdien dirbančius su jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikais, žinančius jų problemas ir išgyvenimus, bendraujančius su jų tėvais. Į pateiktą atvirą klausimą sulaukėme 91 atsakymo. 13 respondentų į analizuojamą klausimą neatsakė. Tačiau, kaip matome, daugelis respondentų į klausimą atsakė ir jų atsakymai buvo išsamūs. Galima teikti, kad atsakiusiųjų skaičius demonstruoja rezultato patikimumą. Dirbant su tekstu, gavome 204 teiginius, kuriuos ekspertų grupėje patikslinus sąvokų tikslumą, derinę su tyrimo klausimu, viso tyrimo objektu, hipoteze, suskirstėme į 9 kategorijas. Išsamūs tyrimo rezultatai atsispindi lentelėje Nr. 11.

11 lentelė

Preveninės veiklos prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą efektyvinimo kryptys

Struktūrinės dalies pavadinimas (kategorija)	Teiginių skaičius	Iliustruojančių teiginių pavyzdžiai	Interpretacijų santrauka
Edukacinių metodų įvairovė	56	(...) tai yra pokalbiais (...) animaciniais filmukais (...) per organizuojamus renginius suteikti kuo daugiau informacijos apie seksualinį smurtą, kaip jį atpažinti, kaip jo išvengti, kur ieškoti pagalbos	Sąlyginai mokytojų siūlomus metodus galima suskirstyti į tradicinius ir novatoriškus. Pažymėtina, kad tradiciniai metodai didele persvara dominuoja prieš novatoriškus metodus. Situaciją aiškintume su nepakankamu pedagogų pasirengimu vykdyti prevencines programas. Mūsų prielaidą patvirtina ir kiti tyrimo rezultatai (plg.

			kategoriją Pedagogų kompetencijos ugdymas).
Aktyvus tėvų dalyvavimas	54	(...) efektyviausia į prevencinę veiklą įtraukti ne tik vaikas, bet ir šeimą (...) reikalingas skatinimas šeimoje (...) tėvų švietimas mokykloje ir už jos ribų	Kategorijos pozicija rodo, kad mokytojai suvokia bendradarbiavimo su tėvais svarbą. Gilinantis į teiginių turinį, pastebime, kad pedagogai linkę ne reikalauti iš tėvų aktyvaus bendradarbiavimo, bet patys konstruoja bendradarbiavimo procesą. Vienoje kitoje kategorijoje išvegtumėme pedagogų norą perduoti atsakomybę tėvams. Tačiau tokios kategorijos yra labiau išimtis, negu dominuojantis požiūris.
Veikla orientuota į vaiką	30	(...) išsikalbėjimas su vaiku , pasitikėjimo igijimas (...) pokalbis su vaiku (...) individualūs pokalbiai su vaikais	Tai pakankamai gausi kategorija, atskleidžianti humanistinį mokytojų požiūrį į vaiką ir jo problemas. Pedagogai suvokia, kad vaikas yra centrinė prevencinės veiklos figūra. Vieni pedagogai akcentuoja individualų darbą, kiti- grupinį. Teiginių turinyje galima išvegti aktyvaus vaiko dalyvavimo prevencinėje veikloje svarbą. Mokytojai pasisako už šiltus santykius su vaikais ir išryškėja vaiko pasitikėjimo mokytoju svarba.
Mokyklinės strategijos buvimo svarba	28	(...) nuosekli, apgalvota, paremta moksliniais tyrimais visos įstaigos veikla (...) seksualinio smurto prevencija turėtų būti įtraukta į mokyklos popamokinės veiklos planą (...) laiku pradėti prevencinį darbą ir turėti šio darbo sistemą mokykloje	Respondentai pabrėždami mokyklinės strategijos buvimo svarbą ne tik išreiškia poziciją, kad daug kas priklauso nuo to ar mokykloje jaučiama prevencinės veiklos prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą strategija, bet ir ją charakterizuoja. Prevencinė veikla turi apimti visą mokyklą, būti nuosekli ir pastovi, integruota tiek į pamokinę, tiek į užklasinę

			veiklą, jai vadovauti turėtų specialistų komanda.
Pedagogų kompetencijos ugdymas	13	(...) galbūt reikėtų pradėti nuo mokytojų ruošimo , kaip vesti pokalbius tokiomis temomis (...) paruošti mokytojus teoriškai, kad mokėtų perteikti žinias vaikams apie seksualinį išnaudojimą (...) ruošti kompetentingus, susipažinusius su galimomis seksualinės prievartos apraiškomis pedagogus , galinčius pastebėti problemą	Iš pirmo žvilgsnio negausi kategorija, turinio analizėje dalyvavusių ekspertų nuomone, yra kur kas aktualesnė, negu rodo tyrimo rezultatai. Ekspertai tai sietų su mokytojo nenoru pripažinti savo nekompetentingumo šiuo klausimu. Tokiai išvadai antrina prielaida, kad kai kurie kitų kategorijų teiginiai rodo, kad vis dėlto pedagogai kartais linkę perkelti atsakomybę tėvams, o ypač specialistams (psichologams, šeimos konsultantams, ar galimai mokykloje dirbančiais specialistų komandai).
Bendradarbiavimo tarp institucijų svarba	11	(...) visa visuomenė turėtų būti suinteresuota apie šią problemą kalbėti bei vykdyti prevencines priemones (...) taip pat mokykla turi bendradarbiauti su kitomis institucijomis (...) įvairių įstaigų bendradarbiavimas	Kategorijos turinys rodo, kad nedaug pedagogų atkreipė dėmesį į bendradarbiavimo tarp institucijų (tiek švietimo, tiek socialinių paslaugų, medicininių) svarbą. Turinio analizėje dalyvavusių ekspertų nuomone, ši kategorija yra labai reikšminga prevencinės veiklos sėkmei.
Išryškinama ankstyvojo amžiaus svarba	6	(...) seksualinio smurto supratimą reikia ugdyti nuo ikimokyklinio mažiaus (...) jeigu norime, kad vaikai į mus kreiptųsi pagalbos paauglystėje, reikia juos pratinti apie seksą kalbėtis nuo mažens (...) prevencinė programa turėtų būti pradėta jau darželyje , nes vaikai seksualinę prievartą patiria labai anksti	Pedagogai pasisako už prevencinę veiklą kuo ankstyvesniame amžiuje. Tikėtina, kad ir kiti mokytojai, dalyvavę tyrime, suvokia ankstyvojo amžiaus svarbą prevencinėje veikloje. Šio pobūdžio mažą teiginių skaičių, galėjo įtakoti tai, kad buvo apklausiami pradinių klasių mokytojai. Jų mokinių amžių įvardintume dar kaip pakankamai ankstyvą analizuojamo pobūdžio prevencinei veiklai.
Prevencinės veiklos stoka	3	(...) tokia veikla nėra plačiai vykdoma	Teiginiai išryškina prevencinės veiklos stoką.

		(...) šiuo metu mažai kalbama apie tai , nors ši problema kasmet darosi opesnė (...) sunku vertinti, nes pradinėje mokykloje nelabai paplitę tokie dalykai	Tačiau, atsižvelgiant į jų skaičių, galima daryti prielaidą, kad tik nedaugelyje mokyklų nėra suvokta prevencinės veiklos prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą svarba.
Išreikšta abejonė prevencinių programų svarba	3	(...) tokių atvejų nepasitaikė, todėl be reikalo nereikėtų žadinti mokinių smalsumo (...) mažiau kalbėti apie seksą	Kategorija, atsižvelgiant į teiginių skaičių, nėra reikšminga, tačiau parodo, kad tik labai maža pedagogų dalis abejoja prevencinių programų svarba.

Analizuojant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad pedagogai pasisako už **Edukacinių metodų įvairovę** (56 teiginiai). Sąlyginai mokytojų siūlomus metodus galima suskirstyti į tradicinius ir novatoriškus. Tradicinius metodus atstovauja tokie teiginiai, kaip (...) *tai yra pokalbiais*, (...) *animaciniais filmukais*, (...) *per organizuojamus renginius suteikti kuo daugiau informacijos apie seksualinį smurtą, kaip jį atpažinti, kaip jo išvengti, kur ieškoti pagalbos*. Novatoriškus metodus iliustruotų tokie teiginiai, kaip (...) *saugumo ir socialinių įgūdžių ugdymas*, (...) *gal testavimas specialistų sudarytais testais, kad smurto atvejai būtų pastebėti*, (...) *reikėtų plėtoti projektinę veiklą*. Pažymėtina, kad tradiciniai metodai didele persvara dominuoja prieš novatoriškus metodus. Susiklosčiusią situaciją aiškintume su nepakankamu pedagogų pasirengimu vykdyti prevencines programas. Mūsų prielaidą patvirtina ir kiti tyrimo rezultatai (plg. kategoriją **Pedagogų kompetencijos ugdymas**).

Antroje kategorijų reitingo vietoje išryškėja kategorija **Aktyvus tėvų dalyvavimas** (54 teiginiai). Šią kategoriją iliustruoja tokie teiginiai, kaip (...) *tėvai, globėjai turi būti susipažinę su seksualinio smurto prieš vaikus paplitimu, požymiais, pasekmėmis ir prevencija*, (...) *taip pat mokykla turi bendradarbiauti su tėvais*, (...) *supažindinti tėvus su seksualinio smurto priežastimis ir pasekmėmis*, (...) *bendradarbiavimas su tėvais ta tema*, (...) *šviesti tėvus šia tema*. Kategorijos **Aktyvus tėvų dalyvavimas** pozicija rodo, kad mokytojai suvokia bendradarbiavimo su tėvais svarbą. Gilinantis į teiginių turinį, pastebime, kad pedagogai linkę ne reikalauti iš tėvų aktyvaus bendradarbiavimo, bet patys konstruoti bendradarbiavimo procesą: pvz., (...) *paskaitos tėvams pokalbiai mokytojo su nedidelėmis tėvų grupelėmis*, (...) *nuoseklus darbas su šeima visos mokyklos mastu*. Vienoje kitoje kategorijoje išvelgtumėme pedagogų norą perduoti atsakomybę tėvams: pvz., (...) *tinkamas vaikų auklėjimas šeimoje, tėvų ar globėjų pavyzdys*, (...) *geriausia*

prevencija – **tėvų dėmesys**. Tačiau tokios kategorijos yra labiau išimtis, negu dominuojantis požiūris.

Kategorija **Veikla orientuota į vaiką**, turėdama 30 teiginių, reitingų lentelėje yra trečia. Tai pakankamai gausi kategorija, atskleidžianti humanistinį mokytojų požiūrį į vaiką ir jo problemas. Pedagogai suvokia, kad vaikas yra centrinė prevencinės veiklos figūra. Šią kategoriją iliustruoja tokie teiginiai, kaip (...) **vaikų** teisių mokymas, (...) *didesnis įvairios informacijos teikimas vaikams*, (...) *reikia stiprinti aiškinamąjį darbą tarp vaikų*, (...) **mokinių švietimas**, (...) **vaikams turi būti suteikiama informacija, kaip elgtis tokiose situacijose, jei jis patiria seksualinį smurtą: kur kreiptis patyrus prievartą**, (...) *daugiau pokalbių apie vaikų seksualinį smurtą su vaikais, pristatant įvairias situacijas*.

Vieni pedagogai akcentuoja individualų darbą, kiti - grupinį. Teiginių turinyje galima išvelgti aktyvaus vaiko dalyvavimo prevencinėje veikloje svarbą (...) **vaikai** *įtraukiami į lankstinukų leidybą šia tema*, (...) **vaikai** *dalinasi savo patirtimi diskusijų metu*. Mokytojai pasisako už šiltus santykius su vaikais ir išryškėja vaiko pasitikėjimo mokytoju svarba: pvz., (...) *išsikalbėjimas su vaiku, pasitikėjimo įgijimas*.

Kategorija **Mokyklinės strategijos buvimo svarba** (28 teiginiai) pagal teiginių skaičių užima ketvirtą poziciją. Ją iliustruoja tokie teiginiai, kaip (...) *nuosekli, apgalvota, paremta moksliniais tyrimais visos įstaigos veikla*, (...) *turi vykti vaikų informavimas, švietimas, bet ne kelis kartus per metus, o pastoviai*, (...) *seksualinio smurto prevencija būtų įtraukta į popamokinę veiklą*, (...) *efektyviausia veikla būtų prevencijos integracija į pamokas*. Respondentai pabrėždami mokyklinės strategijos buvimo svarbą ne tik išreiškia poziciją, kad daug kas priklauso nuo to, ar mokykloje jaučiama prevencinės veiklos prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą strategija, bet ir ją charakterizuoja. Prevencinė veikla turi apimti:

- ✓ visą mokyklą ((...) *laiku pradėti prevencinį darbą ir turėti šio darbo sistemą mokykloje*);
- ✓ būti nuosekli ir pastovi((...) *nuosekli, apgalvota, paremta moksliniais tyrimais visos įstaigos veikla*, (...) *turi vykti vaikų informavimas, švietimas, bet ne kelis kartus per metus, o pastoviai*);
- ✓ integruota tiek į pamokinę, tiek į užklasinę veiklą ((...) *seksualinio smurto prevencija turėtų būti įtraukta į mokyklos popamokinės veiklos planą*, (...) *efektyviausia veikla būtų prevencijos integracija į pamokas*);
- ✓ jai vadovauti turėtų specialistų komanda ((...) **kompetentinga mokyklos specialistų komanda** *turi atlikti prevencinį darbą, kad būtų išvengta seksualinio smurto apraiškų*).

Kategorija **Pedagogų kompetencijos ugdymas** yra penktoje pozicijoje (13 teiginių). Ją iliustruoja tokie teiginiai, kaip (...) *galbūt reikėtų pradėti nuo mokytojų ruošimo, kaip vesti pokalbius tokiomis temomis, (...) paruošti mokytojus teoriškai, kad mokėtų perteikti žinias vaikams apie seksualinį išnaudojimą, (...) ruošti kompetentingus, susipažinusius su galimomis seksualinės prievartos apraiškomis pedagogus, galinčius pastebėti problemą, (...) mokyklose nėra pakankamai kompetentingų specialistų, (...) mokytojams galbūt trūksta psichologinių žinių sprendžiant tokias problemas*. Iš pirmo žvilgsnio negausi kategorija, turinio analizėje dalyvavusių ekspertų nuomone, yra kur kas aktualesnė, negu rodo tyrimo rezultatai. Ekspertai tai sietų su mokytojo nenoru pripažinti savo nekompetentingumą šiuo klausimu. Tokiai išvadai antrina prielaida, kad kai kurie kitų kategorijų teiginiai rodo, kad vis dėlto pedagogai kartais linkę perkelti atsakomybę tėvams, o ypač specialistams (psichologams, šeimos konsultantams, ar galimai mokykloje dirbančiai specialistų komandai).

Kategorija **Bendradarbiavimo tarp institucijų svarba** (11 teiginių) yra šeštoje pozicijoje. Ją iliustruoja tokie teiginiai: (...) *visa visuomenė turėtų būti suinteresuota apie šią problemą kalbėti bei vykdyti prevencines priemones, (...) taip pat mokykla turi bendradarbiauti su kitomis institucijomis, (...) įvairių įstaigų bendradarbiavimas, (...) svarbu, kad mokykla bendradarbiautų su kitomis institucijomis, (...) dirbtų tarpžinybinė komanda, (...) turėtų būti sukurta veikianti sistema su glaudžiai bendradarbiaujančiomis tarpusavyje grandimis, valstybės mastu*. Kategorijos turinys rodo, kad nedaug pedagogų atkreipė dėmesį į bendradarbiavimo tarp institucijų (tiek švietimo, tiek socialinių paslaugų, medicininių) svarbą. Turinio analizėje dalyvavusių ekspertų nuomone, ši kategorija yra labai reikšminga prevencinės veiklos sėkmei.

Kategorija **Išryškinama ankstyvojo amžiaus svarba** nėra gausi. Ją iliustruoja tik 6 teiginiai. Jų turinį atspindi šie pavyzdžiai, (...) *seksualinio smurto supratimą reikia ugdyti nuo ikimokyklinio mažiaus, (...) jeigu norime, kad vaikai į mus kreiptųsi pagalbos paauglystėje, reikia juos pratinti apie seksą kalbėtis nuo mažens, (...) prevencinė programa turėtų būti pradėta jau darželyje, nes vaikai seksualinę prievartą patiria labai anksti, (...) vaikams kuo anksčiau suteikti informaciją, kaip elgtis pavojingose situacijose*. Pedagogai pasisako už prevencinę veiklą kuo ankstyvesniame amžiuje. Tikėtina, kad ir kiti mokytojai, dalyvavę tyrime, suvokia ankstyvojo amžiaus svarbą prevencinėje veikloje. Šio pobūdžio mažą teiginių skaičių, galėjo įtakoti tai, kad buvo apklausiami pradinė klasių mokytojai. Jų mokinių amžių įvardintume dar kaip pakankamai ankstyvą analizuojamo pobūdžio prevencinei veiklai.

Kategoriją **Preveninės veiklos stoka** sudaro tik 3 teiginiai, tokie, kaip (...) *tokia veikla nėra plačiai vykdoma, (...) šiuo metu mažai kalbama apie tai, nors ši problema kasmet darosi opesnė, (...) sunku vertinti, nes pradinėje mokykloje nelabai paplitę tokie dalykai*. Teiginiai išryškina prevencinės veiklos stoką. Tačiau, atsižvelgiant į jų skaičių, galima daryti prielaidą, kad

tik nedaugelyje mokyklų nėra suvokta prevencinės veiklos prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą svarba.

Kategoriją **Išreikšta abejonė prevencinių programų svarba** taip pat sudaro tik 3 teiginiai, pvz., (...) *tokių atvejų nepasitaikė, todėl be reikalo nereikėtų žadinti mokinių smalsumo*, (...) *mažiau kalbėti apie seksą*. Kategorija, atsižvelgiant į teiginių skaičių, nėra reikšminga, tačiau parodo, kad tik labai maža pedagogų dalis abejoja prevencinių programų svarba.

Tyrimo rezultatai išryškino šias prevencinės veiklos prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą efektyvinimo kryptis:

1. Edukacinių metodų įvairovė,
2. Aktyvus tėvų dalyvavimas,
3. Veikla orientuota į vaiką,
4. Mokyklinės strategijos buvimo svarba,
5. Pedagogų kompetencijos ugdymas,
6. Bendradarbiavimo tarp institucijų svarba,
7. Išryškinama ankstyvojo amžiaus svarba,
8. Prevencinės veiklos stoka.

Apibendrinat tyrimo rezultatus, galime patvirtinti hipotezę, kad *pedagogai, vykdantys seksualinio smurto prevenciją prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, suinteresuoti prevencinės veiklos sėkme, turi žinių ir motyvacijos, geba išryškinti svarbiausias prevencinės veiklos kryptis*. Kita vertus, tyrimo rezultatuose galima išvelgti ir tai, kad prevencinė veikla nėra nuosekli ir nuolatinė, mokyklose nėra bendros strategijos, pedagogams trūksta kompetencijos, trūksta bendradarbiavimo tarp mokytojų ir tėvų, tarp institucijų, nepakankamai aktyviai į prevencinę veiklą įtraukiami tėvai ir patys vaikai.

IŠVADOS

Išanalizavus mokslinę literatūrą bei atlikus tyrimo duomenų analizę, galima daryti šias išvadas:

1. Mokslinė literatūros studija atskleidė, kad seksualinė prievarta prieš vaiką yra kompleksinis socialinis reiškiny, kuriame dalyvauja ne vien vaikas bei jo šeima, bet ir visa aplinka, vienaip ar kitaip reaguojanti į šį faktą. Mokykloje dirbančių pedagogų seksualinės prievartos prevencinė veikla gali būti nukreipta į tris pagrindines grupes: vaikų informavimą ir vaiko teisių mokymą; tėvų švietimą ir tėvystės įgūdžių lavinimą; pedagogų įgalinimą atpažinti vaikų patiriamos prievartos požymius.

2. Tyrimo rezultatai įrodė, kad pedagogai, vykdančys seksualinio smurto prevenciją prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, suinteresuoti prevencinės veiklos sėkme, turi žinių ir motyvacijos, geba išryškinti svarbiausias prevencinės veiklos kryptis. Kita vertus, tyrimo rezultatuose galima išvelgti ir tai, kad prevencinė veikla nėra nuosekli ir nuolatinė, mokyklose nėra bendros strategijos, pedagogams trūksta kompetencijos, trūksta bendradarbiavimo tarp mokytojų ir tėvų, tarp institucijų, nepakankamai aktyviai į prevencinę veiklą įtraukiami tėvai ir patys vaikai.

3. Tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogų požiūriui į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją, turi įtakos jų amžius, darbo stažas, išsilavinimas ir kvalifikacinė kategorija:

- vyresni pedagogai labiau domisi seksualinio smurto prevencija ir turi daugiau žinių šia tema;
- vyresni pedagogai labiau linkę teigiamai vertinti savo mokyklos prevencinę veiklą;
- jaunesni pedagogai mažiau pasisako už tai, kad seksualinio smurto prevencija mokykloje yra vykdoma efektyviai bei kritiškai vertina mieste esančius specialistus, kurie gali dirbti su seksualinį smurtą patyrusiais vaikais ir jų šeimomis;
- didesnį darbo stažą turintys pedagogai suvokia seksualinio išnaudojimo sąvoką, bet dažnai klaidingai vertindami nusikalstamą lytinių santykių veiklą;
- seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomą turintys pedagogai labiau suvokia, kad tėvų ir vaikų švietimas yra svarbus seksualinės prievartos prevencijos aspektas;
- daugiausiai apie prevencijos organizavimą ir vykdymą mokykloje žino seno pavyzdžio aukštojo mokslo diplomą turintys pedagogai;
- mokytojai metodininkai ir vyresnieji mokytojai yra labiau nei kiti linkę tėvų švietimą laikyti svarbia prevencijos dalimi;

- pedagogai, turintys vyresniojo mokytojo kvalifikacinę kategoriją, labiau suinteresuoti teikti žinias vaikams ir jų tėvams apie seksualinį smurtą;
- aukštesnės kvalifikacijos mokytojai labiau domisi mokykloje vykdoma seksualinio smurto prevencija.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad yra ryšys tarp pedagogų požiūrio į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją ir mokytojų amžiaus, darbo stažo, išsilavinimo ir kvalifikacinės kategorijos.

4. Tyrimo rezultatai išryškino šias pradinio ugdymo pedagogų prevencinės veiklos kryptis prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą: edukacinių metodų įvairovės svarbą; aktyvų tėvų dalyvavimą, kaip sėkmės sąlygą; veiklos orientaciją į vaiką; mokyklinės strategijos (ne)buvimo įtaką; pedagogų kompetencijos ugdymo būtinybę, bendradarbiavimo tarp institucijų reikšmę. Kaip efektyvumo sąlyga išryškėjo kuo ankstyvesnė prevencija ir prevencinės veiklos intensyvumas.

5. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad iš dalies patvirtino hipotezę, kad pedagogai, vykdantys seksualinio smurto prevenciją prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus, suinteresuoti prevencinės veiklos sėkme, turi žinių ir motyvacijos, geba išryškinti svarbiausias prevencinės veiklos kryptis. Ši tendencija yra dominuojanti. Kita vertus, yra požymių, kad būtina siekti aukštesnės pedagogų kompetencijos analizuojamu klausimu. Taip pat tyrimo rezultatai patvirtino ir antrąją hipotezės dalį - pedagogų požiūriui į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją turi įtakos jų amžius, darbo stažas, išsilavinimas ir kvalifikacinė kategorija.

REKOMENDACIJOS

Tobulinant seksualinio smurto prevencinę veiklą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus mokyklose, reikėtų remtis šiais komponentais:

- **Socialinis - politinis kontekstas.** Labai svarbu, kad ne tik mokykloje būtų vykdoma pirminė seksualinio smurto prevencija. Prevencija bus efektyvi tik tada, kai jos idėjas palaikys visa bendruomenė. Būtina informuoti tėvus apie mokykloje vykdomas prevencijos programas bei vidaus elgesio taisykles. Taip pat reikėtų tėvams išaiškinti, ką mokykla darys, kokių konkrečių priemonių imsis, jei sužinos, pastebės ar įtars, kad moksleivis yra seksualiai išnaudojamas.
- **Poreikis ir prioritetai.** Mokyklos bendruomenė turėtų suprasti seksualinio smurto prevencijos būtinumą, jai teikti prioritetą. Programa privalo atitikti mokyklos poreikius.
- **Mokyklos atmosfera.** Mokyklos administracija turėtų aktyviai vykdyti seksualinio išnaudojimo prevenciją, o mokytojai turėtų suprasti šios programos svarbą ir palaikyti pagrindines jos idėjas.
- **Mokiniai.** Turėtų jaustis pilnaverčiais mokyklos bendruomenės nariais, aktyviai dalyvauti organizuojant prevenciją.
- **Mokytojai.** Svarbu, kad mokykloje būtų motyvuotas ir įgudęs seksualinės prievartos prevencinės veiklos organizatorius. Jis turi planuoti ir koordinuoti veiklą, rūpintis mokytojų kompetencijomis. Bendrų žinių apie seksualinį išnaudojimą, jo žalą, pagrindinius prevencijos principus turi gauti visi mokytojai bei mokyklos personalas. Pedagogai turi įgyti specialių žinių, kurios įgalintų vesti užsiėmimus šia tema. Svarbu, kad vietoj didaktinių priemonių ar gąsdinimo taktikos bendraudami su mokiniais mokytojai naudotų sąveikinę ugdymo techniką (aktyvius ugdymo metodus), t.y. diskusijas, mokymąsi bendradarbiaujant, vaidmenų atlikimą.
- **Resursai.** Vykdamas seksualinio išnaudojimo prevenciją labai svarbu turėti mokymo medžiagos (knygos, brošiūros, video filmai ir pan.). Svarbi ir finansinė parama.
- **Mokymo programa.** Seksualinio smurto prevencinė programa privalo būti įtraukta į pradinio ugdymo programą. Tai gali būti tiek atskiros pamokos, tiek integracija į įvairius dalykus ar tam skirtos klasės valandėlės.
- **Programos charakteristika.** Mokykloje vykdoma seksualinio smurto prevencinė veikla privalo turėti aiškius tikslus, atitikti šalies prievartos politiką bei švietimo sistemos politiką seksualinio išnaudojimo klausimais.

LITERATŪRA

1. Astrauskienė A. (2007). Tėvų įtraukimui į prevenciją – pagrindinis dėmesys ir lėšos. Žiūrėta [2008-02-24]. Prieiga per internetą: < <http://www.kontrastai.lt/?p=1941>
2. Bačiulienė K., Zaborskis A. (2004). *Požiūris į vaiko sveikatą Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje/* Medicina 40(8), psl.: 714-720. Prieiga per internetą [žiūrėta 2008-06-15]: <<http://medicina.kmu.lt/0408/0408-031.pdf>
3. Bagdonienė M., Skruibis P. (2003). Seksualinė prievarta. Vilnius: Jaunimo psichologinės paramos centras. Žiūrėta [2008-03-18]. Prieiga per internetą: < http://www.jppc.lt/?_nm_shot=links.1.122
4. Barbaree H., Marshal W., Hudson S., Eds. (1993). *The Juvenile Sex Offender* The Guilford Press, New York, NY.
5. Bitinas B. (1995). Auklėjimo procesas. Šiauliai.
6. Blažys V. (1999). Seksualinė prievarta ir vaiko raida. Socialinis ugdymas II, p. 36-41.
7. Briere J. N., Elliott D. M. (1994). Immediate and Long-Term Impacts of Child Sexual Abuse. *The Future of Children*, vol. 4, No. 2, p. 54-69.
8. Burgess E. S., Wurtele S. K. (1998). Enhancing Parent-Child Communication About Sexual Abuse: A Pilot Study. *Child Abuse & Neglect*, 22, p. 1167–1175.
9. Correction G. Ryan, S. Lane; Eds. (1991). *Juvenile Sexual Offending. Causes, Consequences, and* Lexington Books, Massachusetts.
10. Dominquez R.Z., Nelke C.F. and Perry B.D. (2002). Child Sexual Abuse in: *Encyclopedia of Crime and Punishment*. Vol 1. Sage Publications, Thousand Oaks, p. 202-207.
11. Finkelhor D. (1994). Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse. *The Future of Children*.
12. Finkelhor D., Asdigian N., ir Dziuba-leatherman J. (1995). The Effectiveness of Victimization Prevention Instruction: An Evaluation of Children's Responses to Actual Threats and Assaults. *Child Abuse & Neglect*, 19, p. 141–153.
13. Furnissas T. (2002). *Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
14. Gilbert N. (1988). Teaching children to prevent sexual abuse. *The Public Interest*, vol. 93, p. 3.
15. Grigutytė N. (2003). *Apie vaikų seksualinę prievartą*. Vilnius.
16. Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S. (2004). *Vaikų patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams*. Socialinė apsauga ir darbo ministerija.

17. Harrison R. (2001). Adlerio principų taikymas išgyvenusiujų seksualinę prievartą konsultavimui. Žiūrėta [2008-03-15]. Prieiga per internetą: < http://www.adleris.lt/_upl/2.pdf.
18. http://www.children.lt/?_nm_mid=TUN3ekxEQXNNQ3d3&_nm_lid=0&session=no
19. Jonynienė Ž., Juodaitytė A. (2006). Vaiko teisių reikšmingumas ir įgyvendinimas ugdymo įstaigose (lyginamais tyrimas). Mokytojų ugdymas, Nr. 6, p. 60-80. ŠU leidykla.
20. Jonynienė Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. Acta Pedagogica Vilnensia, (129-140). Vilnius.
21. Jovaiša L. (1995). Hodegetika. Auklėjimo mokslas. Vilnius.
22. Jucevičienė P. (2007). Besimokantis miestas: monografija. Kauno technologijos universitetas. Kaunas: Technologija.
23. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1996). Valstybės žinios. Nr. 60 – 150. Vilnius.
24. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos Nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje ATASKAITA, (1998).
25. Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos (2007). Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos respubliko Vyriausybės. Vilnius.
26. Karmaza E. (2004). Prievarta prieš vaikus. Prevencijos strategijos policijos pareigūnams. Vilnius: Vaiko namas.
27. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E.G. (2007). Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos. Vilnius: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.
28. Karmaza E., Šimaitis A., Kvieskienė G. ir kt. (2003). Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektai. Vilniū.
29. Kvieskienė G. (2003). Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius.
30. Kvieskienė G., Indrašienė V., Targamadžė D., Merfeldaitė O., Suboč V. (2006). Pedagoginės psichologinės pagalbos mokykloje veiksmingumas (mokyklų psichologų, socialinių pedagogų, specialiųjų pedagogų, mokytojų padėjėjų funkcijos mokyklose pagal pareigines instrukcijas ir realų darbo turinį). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
31. LR baudžiamasis kodeksas (2000). Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
32. LR vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). Valstybės žinios, Nr.33-807.
33. LR Vyriausybės 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr.62 „Dėl prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002-2004 metų programos“ (2002). Valstybės žinios, Nr. 6-231.
34. Lumsden L. S. (1991). The Role of Schools in Sexual Abuse Prevention and Intervention. ERIC Digest Series Number 61. ERIC Clearinghouse on Educational Management Eugene OR. Žiūrėta [2008-12-16]. Prieiga per internetą: < <http://www.ericdigests.org/pre-9219/sexual.htm>

35. Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. Forum: Qualitative Social Research 1.
36. Maslow A. H. (2006). Motyvacija ir asmenybė. Vilnius.
37. Mokyklos vaidmuo narkomanijos prevencijoje. Žiūrėta [2008-02-19]. Prieiga per internetą:
< http://www.nkd.lt/visuomene/pedagogams_prevencija.html
38. Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000). Patvirtinta LR Vyriausybės. Žiūrėta [2008-03-14]. Prieiga per internetą:
< http://www.nplc.lt/sena/pr13/program_dok/12.doc
39. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa. Žiūrėta [2008-09-27]. Prieiga per internetą:
< http://www.vpsc.lt/doc_files/programu_atask/smurto%20progr.doc
40. Prakapas R., Norkevičius A., Mickevičius D. ir kt. (2001). Bendrojo bazinio mokymos bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą. Vilnius
41. Prokopčik M. (2002). Vaikų teisės: nuostatų įgyvendinimas. Vaikų teisių informacijos centras. Vilnius.
42. Sakalauskas G. (2000). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius.
43. Sedlack A.J., Broadhurst D.D. (1996). Executive summary of the National Incidence Study of Child Abuse and Neglect. Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, National Center on Child Abuse and Neglect.
44. Selmistraitienė D. (2003). Kaip padėti vaikams ir paaugliams, patyrusiems seksualinę skriaudą. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
45. Seksualinės prievartos socialinės pasekmės (2003). Vilnius: Vaiko namas. Žiūrėta [2008-01-15]. Prieiga per internetą: < http://www.children.lt/?_nm_shot=links.1.71
46. Sruoga V., Jokūbkaitė B. (2002). Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus: praktinė programa psychologams ir socialiniams pedagogams, dirbantiems su rizikos grupės vaikais. Vilnius.
47. Statistics Surrounding Child Sexual Abuse (2008). November 21. Žiūrėta [2009-01-06]. Prieiga per internetą:
< <http://justice4mothers.wordpress.com/2008/11/21/statistics-surrounding-child-sexual-abuse>
48. Statment P. (2004). Bezopasnost vašego rebionka. Kak vospitat uverennych i astorižnych detey. Jekaterinburg.
49. Šalaševičiūtė R. (2007). Seksualinio smurto prieš vaikus paplitimo mastas ir priežasčių analizė“. Žiūrėta [2008-09-16]. Prieiga per internetą:
< http://www.sos03.lt/Naujienos/Lietuvoje/Seksualinio_smurto_problema_bandoma_slepti

50. Švedaitė L. (2004). Prevencinei veiklai telkiamos mokyklų, policijos, savivaldos pajėgos. *Vakarų ekspresas*, 2004 m. kovo 18 d., p. 6-8.
51. Tėvų vaidmuo patyčių prevencijoje. Žiūrėta [2008-03-06]. Prieiga per internetą:
< <http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/tevamsapiepatycias/tevuvaidmuo/>
52. Tidikis R. (2003). *Socialinių tyrimų metodologija*. Vilnius.
53. Trakinskienė L. (2005). *Smurto prevencija mokyklose*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
54. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos (2002). Projekto rengimo darbo grupė. Projekto IXP – 2119 priedas.
55. Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika (1999). Vilnius.
56. Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui ir bendruomenei aspektai. (2006). Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija. Vilnius
57. Williams L. M. (1994). Recall of childhood trauma: A prospective study of women's memories of child sexual abuse. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol. 62, p. 1167-1176.
58. Worldwide Sexual Assault Statistics (2005). George Mason University: Sexual Assault Services. Žiūrėta [2009-01-27]. Prieiga per internetą:
< <http://www2.gmu.edu/dpt/unilife/sexual//brochures/WorldStats2005.pdf>

PRIEDAI

SANTRAUKA

Darbo pavadinimas: **SEKSUALINIS SMURTAS PRIEŠ JAUNESNIOJO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKUS IR JO PREVENCIJA**

Tyrimo aktualumas. Seksualinis smurtas prieš vaikus yra paplitęs reiškinys, nuo prievartos šeimoje iki prievartos visuomenėje. Seksualinės prievartos pasekmės gali būti nepilnamečių ir suaugusiųjų nusikaltimai, depresija, nerimastingumas, prostitucija, bėgimas iš namų, piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais. Tai kelia nerimą tėvams, pedagogams, vaikų teisių apsaugos tarnybų darbuotojams bei kitiems specialistams, besirūpinantiems prevencine veikla, todėl didėja poreikis spręsti šią problemą.

Tyrimo objektas. Seksualinis smurtas prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevencija.

Tyrimo tikslas. Išsiaiškinti pedagogų požiūrį į seksualinio smurto raišką ir atskleisti vykdomą prevencinę veiklą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus.

Tyrimo tikslui įgyvendinti keliami šie **uždaviniai**:

- 1) Išanalizavus mokslinę literatūrą bei tarptautinius ir nacionalinius dokumentus, apibrėžti seksualinio smurto sampratą, paplitimą, raišką, pasekmes ir jo prevenciją.
- 2) Išsiaiškinti seksualinio smurto prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus raišką ir prevenciją mokykloje.
- 3) Fiksuoti, kaip skiriasi pedagogų požiūris į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją, atsižvelgiant į amžių, darbo stažą, išsilavinimą ir kvalifikacinę kategoriją.
- 4) Atskleisti pedagogų nuomonės ypatumus apie prevencinės veiklos efektyvumą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą.

Tyrimo imtis ir organizavimas. Anketinė apklausa buvo atlikta 5 Mažeikių miesto mokyklose: Ateities pradinėje mokykloje, Vyturio pradinėje mokykloje, Žiburėlio pradinėje mokykloje, Kalnėnų vidurinėje mokykloje ir Jagmino pradinėje mokykloje. Viso tyrime dalyvavo 101 pedagogas.

Svarbiausios išvados atlikus tyrimą:

- Tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogų požiūriui į seksualinį smurtą prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikus ir jo prevenciją, turi įtakos jų amžius, darbo stažas, išsilavinimas ir kvalifikacinė kategorija.
- Tyrimo rezultatai išryškino šias pradinio ugdymo pedagogų prevencinės veiklos kryptis prieš jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų seksualinį smurtą: edukacinių metodų įvairovės svarbą; aktyvų tėvų dalyvavimą, kaip sėkmės sąlygą; veiklos orientaciją į vaiką; mokyklinės strategijos (ne)buvimo įtaką; pedagogų kompetencijos ugdymo būtinybę,

bendradarbiavimo tarp institucijų reikšmę. Kaip efektyvumo sąlyga išryškėjo kuo ankstyvesnė prevencija ir prevencinės veiklos intensyvumas.

SUMMARY

Topic of the thesis: **SEXUAL VIOLENCE AGAINST YOUNGER SCHOOL-AGE CHILDREN AND ITS PREVENTION**

Topicality of the research. Sexual violence against children is a wide-spread phenomenon, from violence in the family to violence in the society. Sexual violence can have such consequences as crime of under-aged and adult persons, depression, anxiety, prostitution, running away from home, alcohol and drug violence. It's alarming to parents, educators, services for protection of children's rights and other professionals taking care about preventive actions, and therefore the necessity to solve this problem is growing.

The object of the research. Sexual violence against younger school-age children and its prevention.

The aim of the research. To investigate the educators' attitude towards the expression of sexual violence against younger school-age children and to reveal the preventive actions being performed.

The following **objectives** have been raised for implementation of this research aim:

- 1) Having analysed the scientific literature, international and national documents, to define the concept of sexual violence, its spreading, expression, its consequences and prevention.
- 2) To clarify the expression of sexual violence against younger school-age children and its prevention at school.
- 3) To find out the difference in the educators' attitude towards sexual violence against younger school-age children and its prevention, with consideration of the educators' age, work experience, education and qualification category.
- 4) To reveal the peculiarities of the educators' opinions about making the preventive activities against the sexual violence against younger school-age children more efficient.

Coverage and organisation of the research. The survey using questionnaires was performed in 5 schools of Mažeikiai city: Ateities primary school, Vyturio primary school, Žiburėlio primary school, Kalnėnų secondary school and Jagmino primary school. Totally, 101 educators took part in the research.

The main conclusions on the research:

- The research results indicate that the educators' age, work experience, education and the qualification category influence the educators' attitude towards sexual violence against younger school-age children and its prevention.
- The results of this research highlighted the directions of the primary school educators' preventive actions against the sexual violence against younger school-age children: the importance of the diversity of educational methods; the active participation of parents, as a

condition of success; targeting of the activities to children; influence of existence (non-existence) of the school strategy; the need for raising the educators' competence, significance of cooperation between authorities. The earliest possible prevention and intensity of preventive actions appeared to be a condition of effectiveness.